

K-6516

П126625

с. 8

МОЛОДНЯК

1929 г.

Ц К Л К С М У

ЛУПЕН

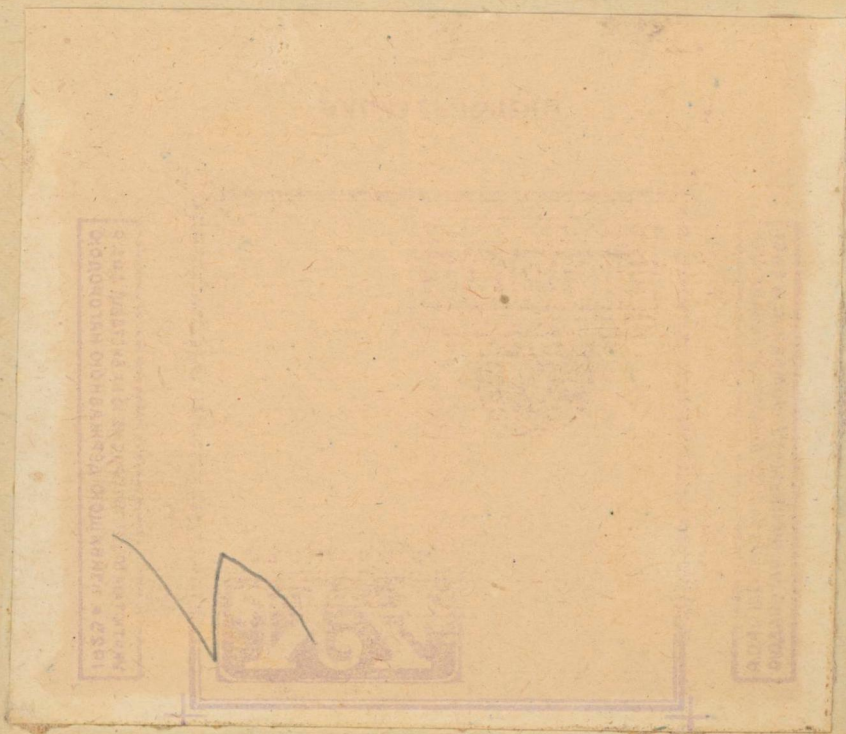
1929

Ш І Н а
50 коп.

126625

ТІР 1937

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО - МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ - МІСЯЧНИК

О Р Г А Н Ц К Л К С М У

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

Ф. ГОЛУБА, П. ЛАКИЗИ, Т. МАСЕНКА,
С. ЄВЕНТОВА, П. УСЕНКА

7
—
(31)

ЛИПЕНЬ

1929

ХАРКІВ

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літопису
Українського Друку“, „Картко-
вому репертуарі“ та інших по-
казчиках Української Книжкової
Палати.

Держтрест „Харполіграф“
Друга друкарня
ім. В. Блакитного
Харків, вул. К. Лібкнехта, 13

ДО МОЛОДИХ ПРОЛЕТАРІВ І СЕЛЯН, ДО ВСІХ КОМСОМОЛЬЦІВ

ТОВАРИШІ!

В полум'ї революції, у вогні громадянської війни, з революційними ідеями партії більшовиків, з невеликих гуртків, з розпорошених осередків створювалися перші союзи робітничої молоді.

Задовго до Жовтня юнацький рух пройшов свої перші кроки, найперші шукання, зароджуючись для боротьби.

В надрах капіталістичних міст виникають дивовижні страйки хлопчаків, відбуваються масовки, ставляться вимоги підприємцям—капіталістам.

Потрібна була величезна енергія, юнацький запал і ініціатива, щоби з невеличких струмків вдарила могутня революційна хвиля Комуністичного юнацького руху.

Та виборюючи собі будь-які економічні полегкості на капіталістичній фабриці, робітнича молодь ніколи не ставала осторонь політичної боротьби і тому пліч-о-пліч, разом з більшовицькою партією, молодь, в боротьбі за Жовтень на Україні відіграє уже таку величезну роль.

В огні повстань зростали, міцніли й гартувались перші бойові загони юнаків—перші юнацькі спілки й хто б коли наважився відрізнити ці перші комсомольські осередки од озброєних чот і роїв революції. Мобілізація членів спілки проти орд Денікіна, Врангеля, проти окупаційних військ. Антанти, бойові дружини Одеського «Моревінту», боротьба проти гетьманщини й петлюрівської республіки—ось перші і славні сторінки нашої спілки.

Героїчна самовідданість перших хоробрих встає перед нами в усій своїй величч, як устає й вся боротьба юнаків за диктатуру пролетаріату.

Смерть на полях Трипілля, на барикадах міст, на Кременчуцьким залізничнім мосту, в мурах в'язниць, в комендатурі Слащова, в пазурах Махна, смерть, що зустрічали юні очі борців—яскравий доказ самовідданости комсомольців і комсомолок.

Ім'я Ратманського, Златопольського, як і ім'я сотень відважних встають перед нами, як дивовижний зразок енергії, ініціативи й боротьби.

В ці великі дні, великих—блискучих досягнень робітничої класи, не можемо не згадати ім'я тих, кров'ю кого політи міста й лани радянської України.

Разом з дорослими робітниками й селянами закладала молодь підмурки радянської влади. Будувала й зміцнювала озброєний захист,—надію всіх пригноблених, Червону армію й флоту.

Разом з партією й під її керівництвом проходила всі етапи боротьби, поразок і перемог.

Сини пролетарів, комсомол радянського Союзу за самовіддану боротьбу одержав найвищу нагороду—орден червоного прапору, ЛКСМУ, як його частина, складав той самий іспит боротьби.

Перші перемоги на фронті військовому ще не дали перемоги на фронті економічному. Боротьба з розрухою, голодом, з куркульством, що своїми бандами намагалися підірвати молоду радянську країну, ось другий не менш славний, бо такий же напружений етап боротьби нашого комсомолу.

Все це вогненними літерами записано в історії боротьби за радянську Україну, все це є тою ж історією комсомолу.

Кристалізація чіткої лінії і політики спілки в питаннях принципів своєї будови й роботи, знайшли чітке завершення й відбиток в темпі зростання лав ЛКСМУ.

Будуючи Ленінську Комуністичну Спілку Молоді, комсомол організовує й працює над вихованням нового покоління. Сотні тисяч юних піонерів—нащадки великої класи пролетарів, за проводом партії і комсомолу готують із себе достойну зміну, людину нового типу.

Напружений період відбудови народного господарства, фронт праці кидав багатотисячні загони молодих пролетарів і селян на транспорт, фабрики, заводи, в сільське господарство.

Горінням самопожертви, організацією загонів праці, молодечими силами героїчно відбудовується Донбас, відновлюються й працюють шахти.

Руки й мозок комсомольця невпинно працювали над відродженням розбитого й понівеченого народного господарства.

Комсомол за проводом партії цементував і зміцнював молоду Українську радянську державність.

Робітнича молодь дістала, як наслідок Жовтня, право й змогу учитись, зменшення робітного дня, виробничу школу, броню в підприємстві і закон нової організації праці. Все це утворює ґрунт і можливість соціалістичного виховання й формування нової людини.

Невпинна енергія, бадьорість молодости, почуття відповідальности, принципи комуністичної організації завжди будили комсомол на вишукування все нових і нових засобів допомоги партії і державі в подоланні труднощів і перепон будови соціалізму.

Передчасна смерть генія й проводиря революції збудили ще більшу жагу в комсомолі боротись за його принципи, за принципи партії Леніна, робітнича й селянська молодь могутньою лавиною пішла до лав комсомолу, почувавши в ньому єдиного свого захисника, передового борця й ватажка.

Сотні й тисячі нових молодих робітників і селян поповнюють лави ЛКСМУ,—ідуть на активну боротьбу, збуджують свою свідомість, ідуть вчитись і розуміти Леніна в житті.

Так організувалась, міцніла й зростала Ленінська Комуністична Спілка Молоді України.

Ліквідувати тяжку спадщину царату й війни, ліквідувати безпритульність, допомогти школі, і безліч інших невідкладних завдань підіймали енергію, збуджували сили молоді, захоплювали хвилю доросле робітництво.

Всеукраїнські суботники самовідданої праці ініціативою комсомолу охопили всю трудящу Україну.

Школа дістала майстерню, сотні безпритульних теплий куток і учобу.

Новий етап життя й розвитку радянської республіки—період соціалістичної реконструкції не застає комсомол не готовим.

Патос соціалістичного будівництва в умовах складної боротьби, викликає в комсомолі нову багатосочну й багатогінну ініціативу,—гасло «догнати і перегнати» переключається в першому кроці на соціалістичне змагання й похід за врожай.

Десятки й сотні тисяч молодих пролетарів і селян свою самовідданість і енергію спрямовують на героїку «буднів», невинну роботу будови соціалізму на соціалістичну реконструкцію.

День за днем в боротьбі за чистоту партії Леніна й її політику, комсомол України вів і веде уперту боротьбу. Подолавши контр-революційний троцькизм, боровся за Ленінську лінію партії.

Пізніше й зараз в боротьбі з правим ухилом і правими опортуністами, підносив і підносить на недосяжну височінь свою ідейну міць і зрілість.

В боротьбі за ленінську лінію партії ніколи неутраченим не був комсомол, на цьому виховував він свої кадри і свою базу—робітничу молодь.

Запорукою правильних ідейних позицій і самовідданості комсомолу партії завжди була, є й буде робітнича молодь, якій по праву належить керуюча роля в ЛКСМУ.

На прапорі боротьби за революцію, за диктатуру пролетаріату, комсомол Леніна міцно тримав вогневе гасло бойового інтернаціоналізму.

Життя й праця комсомольця, є працею над вихованням борців за по-валення капіталістичного світу.

В братній єдності, з поневоленими польськими панами трудящими Західної України, пліч-о-пліч з молодими закордонними братами ЛКСМУ гартує й кує борців за прапор КІМ, за його панування.

Таким був і таким повинен бути шлях Ленінського комсомолу України—шляхом непримиренної боротьби і перемог.

Ми на порозі другого десятиріччя, перед нами величезні труднощі і складність завдань соціалістичного будівництва.

Комсомолець!

День-у-день на кожному кроці, неухильно й суворо борись з правою небезпекою і її різноманітними проявами.

Будь спритним. Знаходь і перемагай клясового ворога скрізь.

Ґрунт країни рад повинен бути чистим від сваволі капіталістичних елементів.

Комсомолец!

Наповнюй боротьбу ідейно більшовицьким змістом, він є порукою виховання з тебе справжнього лєнінця—більшовика.

Нова доба, нові дні роботи й боротьби все більш і більш вимагають швидкості ідейного переозброєння комсомолу, мобілізації творчої ініціативи і самодіяльності мас.

— Енергію й сили на вирішення завдань реконструктивної доби!

Дбай за це!

Будь активним чинником сам!

В куркульській агітації за ситець, в солодкій промові сектанта, в прихованій бесіді буржуазного професора,—скрізь безугавно точиться класова боротьба.

Комсомолец!

Пам'ятай, твоє місце там, де більша небезпека.

Не покладаючи зброї, борись з ворогом пролетарської диктатури.

Наша зброя—Лєнінізм.

Жодної хвилини вагань,—в наступ на куркуля і непмана.

Творити культурну революцію,—будувати Українську пролетарську культуру.

Перед нами завдання оформляти й виховувати нові кадри свідомих пролетарів і селян, перед нами завдання виховувати надійну зміну комуністичної партії.

Комсомольці! Молодь!

Сміливо так, як і раніш дивитись у вічі труднощам. Сміливо й енергійно їх перемагати.

Молоді робітники й селяни!

До лав комсомолу, до загонів славного ювіляра. Міцно кріпите, собою злютовуйте свій авангард—комсомол України.

Мільйони молодих пролетарів і селян вперед, на аванпости соціалістичної будови.

Цеглину за цеглиною будуймо країну соціалізму—батьківщину поневоленого люду.

Зміцнюйте партію Лєніна, злютовуйте її монолітність.

Хай живе Комсомол України!

ЦК ЛКСМУ.

ПОЕЗІЇ

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

ПРОЛОГ

...Лави ідуть КаєСеМові.

Дальня вгинається путь...

Пав. Усенко

Дороги знов—
туди, де і раніш:
на Юзівку,
на Горлівку—
— в туман,
де скрип і свист,
і гуркіт
гірше, ніж
небесного гудіння
балаган.

— Там в димі дум
і куряві одвічний
дзвенять шляхів
нагострені ножі,
і, виростаючи,
ростуть
катастрофічно
свинцових літер
дикі тиражі.

І м'язи грають
найденою грою,
де виростає
вирізблений
мур,
легені дихають,
як анероїд
в країні штормів,
вибухів
та бур.

Ростуть пісні,
ростуть пісні і строфи—
творіння сірих,

невблаганних рук,
щоб ріс у даль
екваторами брук,
що йтимуть ним
залізні
катастрофи...

Що тут слова,
що тут слова пусті
і нескладної видумки
химери,
коли ростуть
вгинаючись
путі
до ще не знайдених,
не роджених
Америк...

І хоч з-під ніг:—
— плазуєте ви
все таки...
і сичете,
пускаючи
на нас
огонь солодкої,
махрової
естетики,
що вже давно,
давно, як ви
погас...

— Ось він встає—
у сірому халаті,
ось він стоїть,
кусаючи
язык,
ось він іде—
у муках
і проклятті,
у тьмі і куряві:—
— поет і робітник.

— Ось він росте,
вигоюючи рани,
розтерши скелі
і розмивши,

мол
з ім'ям творця
і м'язами титана,
з надхненням бур
і вогнищ—
КОМСОМОЛ.

ПАВЛО УСЕНКО

ЗУСТРІЧ

Йдуть жита, наступають жита,
Немов армії братньої чати—
За могилами бій, похід, гул копита
І прийшли із серпами дівчата.
Власне, сестри—тополі. Їх сім,
Та не знаю—кияни, полтавці...
Квіти—мак, квіти—чари в косі,
Очі блиск, очі гра і ласкавці.
В полі сорок доріг—всі до сонця пройшли,
Знають поділ і власність і межі—
— Є у тебе твоє, а твоє, що нажив—
І серпи не тупі—гострі леза!
— Ми уміємо жать, прясти, сіять, полоть
І братам перев'язувать рани,
Доля вивчила нас боронити село
І на полі шукати повстання.
Та й метнули серпи—сім серпів
І обніжками пісня жниварка—
То обходив, гуляв з віку в вік житоспів,
Ані тіні на небі, ні хмарки.
— Як же так—і повстання нема
І в блакиті—о, хмарне блакиття!
— Хто із поля пішов, не вернувсь до ярма,
Не озброїв ні долі, ні жита?
Поспитала одна, друга в сміх,
третя в плач, а останні:
— Я б пішла,
коли б можна.
— Не гріх!
Я бувала уже—я повстанка...
... Гур-гур-гур... з-за гори
— Таки ж бій!
— Таки ж грохот сьогодні гарматний!

... Гур-гур-гур...

То не буря, не грім!

То не буря, не грім!..

— Здрастуй, братіку, трактор!

І поклон, і низенький поклон,

Як велять ще селянські звичаї,

А на тракторі «Кім»

На прапорі «Коммол»

Сині квіти його уквітчали.

— Ой, дівчата, ой, сестри мої!—

Молодий машиніста, чорнявий

Вечір, десь вечір йшов голубий

І зацвів у горі кучеряво.

За могилою сон, не ідуть копита

І серпи через плечі дівчата...

А жита полягли, у наметах жита

Немов армії братньої чати.

с. Жихар, 1926 р.

✓ ТЕРЕНЬ МАСЕНКО

МОЛОДІСТЬ

Комсомолові України.
Молоднякові.

Хай, друзі, одпаде язик у всякого,
Хто скаже, що колись забудем комсомол!
Та ж під його прекрасним гордим стягом
Ми молодість свою і мрії несемо.

І в час лихий, як встали із могили
Жовтоблакитні сови та сичі,—
Хто так любив його, як ми його любили,
Хто серце ніс йому сміліше, гарячіш?

Це ж він нас—пастухів і наймитів бездольних,
Що спали в кізяках і плакали в траві,—
Зробив одважними, до друзів дужих, вольних,
В залізні гори нас вирядив, повів.

Щоправда, і в ньому не вимерли до решти
Діди сухі у вісімнадцять літ...
І заслужованих, і зайвих «попереджень»
З нас кожен получив по дозі чималій.

Бо часто праведник і книжник дуже юний
З погордою в ячейці нам казав:
—«Ви за поезію, чи за комуну?
Романи, вірші, повісті—буза»...

Ми ж не бажаємо, щоб стали протоколи
В нас за письменство пролетарське йти...
Не завинили ми тобі, наш Комсомоле,
Що в слові хочемо кохатись і рости!

Хай не пророчить книжник ячейковий,
Що губим молодість гартовану свою.
Як лаяли тебе, то й лаяли з любови,
Цього ж не доведеш в анкетному бою.

Цього не записать у протокольні гори...
Хай наші дні й робота, Комсомол,
Доводять, що ростем, і що твої прапори
Ми високо і непохитно несемо!

ДМИТРО ЧЕПУРНИЙ

БЕРЕЗИ

Люди живуть тверезо,
Людики лізуть в стум,
У Єсеніна росли берези
І у мене вони ростуть.
В нього чомусь заплакані,
В нього вони сумні.
Завше холодна мряка
Припадала до «білих ніг».
Мої ж на його не схожі,
Мої ж у блакить ростуть.
Мо'тому, що Єсенін Серьожа
«Синьоокий пастух»?
Я повірю цьому охоче.
Запечерень не буде?—Ні.
Бо Єсенін крізь п'яні очі
Не помітив бурхливих днів.
Не зрівнять ні за яку силу,
Із Рязанью мої Броварі,
Бо завжди тут улітку збори,
Комсомольські гучні вечори.
Бо завжди тут улітку збори
Ділові, без ридань і вина.
І здається, що місяць говорить
Із високих небес до нас.
Люди живуть тверезо,
Людики лізуть в стум.
У Єсеніна росли берези
І у мене вони ростуть.

ВОЛОДИМИР КУЗЬМИЧ

ПОВИДЛО

Синові Анатолію

I.

Таки довелося мені зазнайомитися з новим засобом комунікації. Досі я їздив на велосипеді, конем, човном і поїздом. Але ніколи не сподівався, що настане час, і опинюсь я на великому даху довгої будівлі, поставленої на колеса і причепленої до паротяга.

Я довго обмацував себе, обтрушуючи пилюгу з шинелі, речей, що їх я витягнув на цей проклятий дах, витративши стільки зусиль. Я оглянувся. Навкруги мене численні рейки, зайняті поїздами. Вагони товарів і пасажирські простяглись ліворуч довгим ланцюгом. Поміж них вовтузилась рухлива юрба, галаслива, неугавна. Серед людей тислися мішочники з повними важкими лантухами за плечима. Коли чоловіки вилазили на дахи з суворим і непохитним виглядом, то жінки галасували, лаялись і товкли одна одну, звеселяючи присутніх.

Наді мною розкинулось величезне літнє небо, а по ньому ледве помітні хмаринки пливали. Та зараз вони не цікавили мене. Я хутко розташувався з клунком речей і тихо сказав:

— Уперше в житті їду на даху.

Всередині у вагонах творилося щось надзвичайне. В купе, в проходах, на лавках—всюди було повно людей. Даремно було сподіватись, що в закутку звільниться місце. Навіть у вбиральні розмістилась міщанська родина з валізками, кошиками і трьома дітьми. Малеча зголодніла і просила їсти. Мати, не зважаючи на екстраординарність приміщення, розв'язала клунок з їжою і почала ділити.

Я радів, що перший виліз на дах. Принаймні вибрав добре місце поміж численними рурами на даху. Я хутко приклав вухо до вентилятора і кілька хвилин слухав, як гуло розлютоване населення вагону, набитого людьми вщерть. Мене вражав одвертий цинізм мішочників, жалюгідне побоювання обивателів за свої кешені. Коли б зараз можна було поставити туди мікрофона радіо-станції, то скільки б дивного і чудернацького почули б ми. Та, на жаль, тоді цієї можливості не було, і незрівняний концерт загинув для історії.

Поволі дах переповнився людьми. Поруч сіла тендітна дівчинка в синьому жакеті з білим одворотом, у малиновому капелюшку. Вона бистрими очима глянула на мене, напівтривожно спинилася на моєму кашкеті, де сяяла в промінці сонця п'ятикутна зірочка. Очі її на мить стали глибшими

і через хвилину стали знову звичайними синьо-сірими. Вона улесливо похитнула головою і, призириливо подивившись на міщочників, прогомоніла:

— Все таки краще їхати з комуністом, аніж з отим міщанським ба-рахлом.

Я не сподівався, що вона перша почне розмову і не припускав, що дівчина так широко висловить свою зневагу до міщочників. Мої брови трохи піднялися і я суховатим голосом проказав:

— Ви не помилились, я комсомолец. Якщо ви не проти, будемо друзі на час нашої подорожі.

Дівчина уже примостила невеликий пакуночок з їжею біля ніг і обережно сіла на коминак, що скидався на гриб своїм плескати́м верхом. Кілька хвилин вона мовчала й уважно позирала на мій кашкет.

— Гаразд. Нічого не маю проти вашої пропозиції. Я повертаю до батька в місто Садоград.

І вона коротенько розповіла, що їздила до тітки—хрещеної матері, куди одвезла подарунок на честь дня ангола матері—три банки повидла. Дівчина замріяно підвела очі і наче зненацька згадала, що на всю Україну немає кращого повидла з антонівки, як у її рідної матері.

— Ви не можете уявити, яке чудове оте повидло. Яке воно ніжне і смачне. Коли мати наварить його восени, то для мене нема кращої насолоди, як врізати скибку білого хліба, намазати його блискучим зелено-жовтим повидлом і втікти в садок, щоб там кинутись у траву і зубами врізатися в смачний кусень.

Вона мальовничо розповіла, як мати варить його, що домішує, щоб воно було смачне й солодке, і за тим згадала своє дитинство.

— Ніщо я не любила так, як ті вечори, коли я, читаючи Лермонтова чи Апухтіна, залежувалась в садочку, аж поки мати перед заходом сонця не приносила мені блюдечка цього повидла.

Можливо, вона розповідала б мені й далі про свої юнацькі роки, та я зідхнув і раптом проковтнув слину. Хоч як тихо я ковтав, та все ж ледве чутний схлип вилетів і досяг її вух. Дівчина зупинилась, раптом закліпала темними віями і, немов зрозумівши, озвалась:

— Нащо я вам розповідаю про це, коли для вас воно не цікаве? Може я дратую вас спогадами про повидло? Може ви сьогодні їли тараньку та запивали холодною водою? Ах, пробачте мені. Я іноді буваю нетактовна і забуваю де я!

Тим часом поїзд рушив з місця і верескливий зойк сталевих буферів залунав у повітрі. Паротяг тричі чхнув у небо і зірвав вагони з місця. Іскри обмережили чорний стовп волохатого диму, що протягнувся поруч, як покручений рукав пожежної кишки. Дим прослався над вагонами, і бліде обличчя тендітної дівчини зникло на мить у сірому тумані.

Вона захлинулась, замахала руками, хутко підняла білий комір:

— Боже мій, що скаже мати, коли побачить мене брудну та чорну, як негритянку.

ВОЛОДИМИР КУЗЬМИЧ народився 1904 р. в м. Бахмачі, в родині залізничника. Він уже двічі облітав на радянських літаках Кавказький хребет (1928 і 1929 р.) і вивчає життя пілотів та авіаробітників для творчої роботи, зокрема для виробничого роману „Авіоспіралі“. До цього часу вийшли такі його книжки: „Наган“ — про комсомольців-наганістів, „Італійка з Мадженто“ — повість про міжнародню солідарність в громадській війні, „Хао-Жень“ — збірка оповідань про життя Ян-Ліна — рікші з Шанхаю, про винахідника Євстрата, „Міна“ — збірка оповідань.

Кузьмич знає робітниче життя, бо й сам працював понад три роки на Першому Держ. Штамповочному заводі і головних вагонних майстернях південної залізниці у Крюкові.

Цього року В. Кузьмич закінчує Харківський Інститут Народного Господарства. Не пориває зв'язку з комсомолом, будучи по цей час активістом.

Вітер одкинув димну кишку вбік і вона впала під колеса, розриваючись на шматки.

За годину я досить близько познайомився з дівчиною. Її звали Вірою, прізвище Серце. Вона любила природу, сонце, мріяла про те, щоб поїхати до моря і покупатись в його пінявих хвилях, залюбки читала руських та українських поетів і вивчала їхні вірші на пам'ять. Наша розмова пливла тихо та спокійно, як вода в тихій річці.

Віра Серце частенько вживала літературних порівнянь і навіть похвалилась, що має оксамитовий альбом, де записує свої й чужі вірші. Одним словом, на моє щастя я потрапив на прекрасну співбесідницю, що цікаво й гарно розповідала про звичайні речі. Вона звертала мою увагу на залізничні краєвиди, що повзли по обидва боки полотна. Іноді вихваляла українські степи і тишила себе думкою, що колись у майбутньому вони зацвітуть, як американські прерії.

Вона зачарувала не тільки мене, а й присутніх. Навіть мішочники, що їхнє вухо туге до сприймання легковажної красної розмови, і ті замилювалися нею.

Віра мала звичку, розмовляючи, повертати голову вбік і дивитись на розмаїті роздольні лани. Тому я добре бачив її профіль. Таких дівчат можна зустріти по містах і спостерігати їхні профілі, коли вони юрбою сунуть по літніх панелях. Але Вірин профіль був цілком відмінний. Він не

нагадував ні Тамари з «Демона», ні героїнь Винниченка. Було щось особливе і принальне в лініях Віриного обличчя, що говорило про її внутрішнє зосередження.

Од капелюшка лінія профілю з великим нахилом збігала вниз, робила закрутину біля надбров'я, далі вирівнювалась і знову бігла вниз, щоб раптово обірватись червоним водоспадом губ на блискучих білих зубах. Вона говорила досить хутко і вуста ворушилися змахами двох пелюстків троянди. Далі лінія рішуче загиналась назад довкола простого неенергійного підборіддя і ховалася в блузці.

Загальним виглядом вона скидалася на ніжного труса з округлим обрисом голови.

...Іхати в полі весело. Зовсім не жалієш, що здерся на дах і ризикуєш щохвилини злетіти під одкос. Зате, яка радість! Поїзд щогодини вигинається, як дощовий черв'як, по закрутинах залізничного полотна, дереться на гору до блискучих рейок, що стираються в далені. Погляд щільно повзе по дахах, засипаних строкатими постатями людей. Навкруги—одна широчінь! Телеграфні стовпи, як рідкий частокіл, мигають повз нас. Довкола прозорий повітряний океан, повний соковитого проміння і вітрової прохолоди.

Віра раділа, що зустрілася з цікавим подорожнім і потім просила допомогти їй злізти в Садограді. Вона знову вихваляла природу і, між іншим, сказала:

— Який жаль, що не всі комсомольці вміють пізнавати красу світу. Нудна політика висушує молоді мізки. А проте, життя складається не лише з одного—«хай живе» та «геть буржуїв». Я дуже зрадію, коли взнаю, що природа знову приверне усіх до свого цікавого обличчя.

Вона кілька разів вимовила—«який жаль», і я знову помітив, що напевно вона не любить сухих політиканів, одверто висловлюючи свої почуття.

Тоді я вирішив почати на неї наступ. Для цього у мене було кілька причин. Перша: я мав в кешені оригінального листа місцевої юнацької організації, що просила керівничий комітет допомогти їм у самоорганізації. Друга—я гадав, що цей лист має стосунок до цієї дівчини, яка їхала зі мною до Садограду. Третя—мені здавалось, що розмова допоможе мені в багатьох справах: я виявлю стан місцевої організації і взнаю деякі дрібниці, що про них ніколи не розкаже жоден протокол і жодний лист.

Тому без жодних вагань я почав:

— Скажіть, товаришко Віро, нащо вам жаліти комсомольця, що не бачить природи? Що змушує вас неприхильно ставитись до запальних лав молодого пролетаріату? І, нарешті, на якому шляху стоїте ви—чи до нас, чи до тих мішочників, що про них ви сьогодні зневажливо сказали: «міщанське барахло»?

В цей момент Віра дивилася на безсилий дим кволого паротяга, і на запитання раптом повернула свою голову. Знову погляд упав на мій кашкет з маленькою п'ятикутною зіркою. Очі її загубили сонячний блиск і стали по-дівочому холодні й спокійні. Наче б то ніщо не тривожило їх.

— З великою охотою я одказала б! Та краще, почекаймо. Можливо в Садограді ми стрінемось у юнацькому клубі.

Одним словом, вона одмовилась одповісти і, ніби ненароком, спитала— чи люблю я ходити на концерти і чи вмію танцювати.

— Цікаво глянути—який би незграбний танцюра вийшов з вас! От насмішив би народ! Напевне разів двадцять простягся б на паркеті, коли б закрутився в вальсі!

Віра Серце розсміялася і широко глянула мені в вічі. Справді, я не танцював, не вмів жодного танцю. І безперечно, коли б я вийшов на середину карнавальної колони на пишному вечорі з «танками до ранку», я був би демократичним блазнем на радість нудьгуючої публіки. Мимохиті і я засміявся. Безумовно, Віра мала рацію, уявляючи собі ту вечірку.

Я людина не амбітна. Навпаки, коли хто по-товариському сміється, я відповідаю доброзичливою посмішкою. Тоді Серце підвелася і несподівано поклала руку на моє плече.

— З вас кавалер вийшов би не поганий! Повчить би вас з півроку культурним звичкам, погодувати маминим повидлом, то хутко б ви зробились справжнім джентльменом.

Знову вона сказала про повидло. Солодким чимось війнуло од неї і мені здалося, що в неї наче язик з повидла. Такий же м'який, зеленуватий і солодкий.

— Чого ви кривитесь, коли я згадую повидло? От навмисне принесу в садоградський клуб і нагодую вас! Там ви побачите, як працює наша молодь.

Віра весело зняла з себе капелюшок і темне каштанове волосся розсипалося пасмами на вітрі. Тоді я остаточно догадався, хто вона і витяг з кешені листа місцевої організації.

Тепер таких листів не пишуть. Нині знають, куди звертатись, як іменувати установи, як підписуватись і де діставати програми. Але тоді такого не було. Ще не кожне губерніяльне місто, де звивався покручений дим численних заводів, чуло про комсомол. Тоді не кожне повітове місто мало свою юнацьку організацію.

Отже той лист було написано тримтячою рукою молодого робітника і підписано двома десятками нерозбірливих підписів.

„ДО ГУБЕРСЬКОГО ПРАВЛІННЯ КОМСОМОЛУ“

Шановні товариші! Чули ми про організацію великої спілки молодих робітників, селян і комуністичних учнів. Дорослі комуністи, що повернулися із з'їзду Рад, розказували нам, що у вашому місті єсть така велика організація, що аж заздро стає. Кажуть, що у вас аж 90 душ, а в нас, добре якщо на все місто і 30 знайдеться. Тяжко нам збирати хлопців для роботи, а ще тяжче починати працю без програми і вказівок з боку губерського правління комсомолу. Не знаємо, який ви досвід маєте, а коли чуємо, що десь єсть центральний гурток для політичного вчення, то ми всі хочемо приїхати до вас і залишитися на-

завжди, щоб навчитися комуністичного руху. Уже один раз звернулися за білетами до Паркому, але там сказали, що в поїзді немає місць, а як пустити на кришу вагона, то наша міська організація кришу провалить. Дозволили послати одного делегата—товариша Губенка. Та, на жаль, він не доїхав, бо його вбили прокляті розсукині сини—махновці. Другого квитка Парком не дає, а коли два чоловіка, учень реальної школи Семен Ряхно та підручний Микола Таранець поїхали без білета до вас, то їх заарештувало ОДОТЕЧЕКА, що ніколи не чека, і примусило три місяці працювати на принудительних роботах.

Але ми не розсипались і бажали працювати. Ми знали, що комсомол або, як його офіційно зовут КСРМУ, мусить боротися проти буржуазії і тому, не довго думаючи, захопили приміщення товариства Зекель і К-о, що на Петровській вулиці № 19 і влаштували свій юнацький клуб. Далі в нас почалися суперечки.

Одні казали, що нам треба вчитися, бо найстаршому з нас 17 років і що ми непридатні до посилки на фронт, і тому пропонували влаштувати бібліотечку (де її взяти, коли мається один Надсон, Апухтін та Лермонтов та ще Вербіцька та ще Монте-Крісто граф, та ще «В дебрях Індії» Луя Жаколії?). Тяжко нам вчити про революцію по Пушкіну, але все таки ми вчимося і по Пушкіну! Кажуть він був революціонером і страждав проти самодержавія.

Другі кажуть, що культуру к чорту, а книжку—в пічку. І тому вони взяли в міліції десять гвинтівок. Безумовно і те добре, бо гвинтівка краще за книжку. Знаєш, що як стрільнеш уночі вгору, то й десяток буржуїв злякаєш. Хоч маленька користь революції! Спершу ми лякали їх, а потім дізналися, що треба робити облави і конфіскувати на користь комсомолу різні буржуазні речі. Через тиждень у нас з'явилася м'яка мебля, а ще через тиждень—з'явилося й повідло.

Про це дозвольте, шановні товариші з губерніяльного правління, розповісти докладніше, бо в той вечір у нас було багато цікавого. І ми наче розгубилися, бо казали дорослі, що ні Ленін, ні Троцький ніде не згадували ані в протоколах Совнаркома, ані в уставі комуністичної партії більшовиків—про повідло.

Раз вечерком ми пішли в облаву ходити по квартирах і збирати речі для дитячих будинків і доблісної Червоної армії. Ми потрапили в квартиру старого українського кооператора Михайла Серця. В льоху у дворі ми знайшли дві сорокавідерних бочки повідла. Ми не знаємо, де він його вхопив, бо не віримо, щоб Сердечиха сама наварила стільки. Швидко він придбав його в своїй «Спілці» за два огляди, третій хап!

Безумовно, ми й конфіскували! І тепер, товариші, оді дві сорокавідерних бочки повідла стоять у нас в юнацькому клубі. Ми зірвали денця, придбали дюжину чашок з трьома блюдечками і тепер, як починаємо збори, то всі п'ємо чай. Не знаємо, чи правильно ми поступили.

Допоможіть нам, поважані товариші, і скажіть, чи правильна наша політична лінія і чи задовольняюче ми ведемо роботу.

Якщо комуністичну агітацію серед молоді можна вести з допомогою повидла, то пришліть нам дозвіл на ордер і ми отримаємо в Повіт-продкомі:

а) сорок чашок, б) сорок блюдечок і ложечок, в) буфет, щоб ховати цей посуд.

Гадаємо, що нам слід отримати ще десять чашок про запас, бо хлопці хоч і рвуться до культури, а чашки б'ють безжалісно! Уже шість без вушок, хоч у музей виставляй!

Востаннє напишіть нам, скільки внесків брати з душі, і як з кого: з учня, з сина робітника, з робітника і з просто неізнестного проісхожденія.

І що нам з тими внесками робити? Чи можна платити з тих грошей жаловання буфетчиці (одна вдова попросилася на цю роботу)? На нашу думку, їй треба платити, бо комуністи обов'язково проти всякої експлоатації.

Оце і все! Якщо ваша ласка, пришліть нам дотепну людину, щоб вона допомогла нам і дала вірний напрям.

З молодняцьким комуністичним привітом—
вірні сини світової революції з міста Садограду:
Тимчасовий предсідатель *Микола Таранець*.
Секретар—теж тимчасовий—*Павло Сазонов*.

Члени: Іван Погребний, Семен Ряхно, Хаїм Грінберг, Володимир Безгайченко, Юрій Костовий, Анатоль Козицький, Марія Шаповалова, Федір Старчук і Олена Чернова.

Я про себе прочитав щирий лист новозаснованої організації і посміхнувся. Скільки наївного, незграбного було в оцих рядках, але, скільки життя яскравого, незабутнього й неповторного одбилося в них! Коли я зразу не міг запам'ятати всіх прізвищ, а поміж ними прізвища Серце, то тепер я не мав жодного сумніву, що переді мною сидить дочка Михайла Серця, українського кооператора, діяча багатої «Спілки», що уславив себе вкраденим повидлом.

Я не засуджував Віру. Адже дитина не відповідає за гріхи батька. Її можна засудити лише в тій разі, якщо вона почне вередувати. Я вирішив чекати її спроб. Хай тендітна цікава дівчина, розважає нас (я кажу «нас», бо на даху вагона було багато публіки)—ми будемо тільки вдячні. Навпаки, сами розважатимемо її, якщо вона занудьгує, або стомиться од незвичайних мандрів.

Віра сиділа спокійно. Ми невесело рахували станції, що так повільно минали з обох боків, і трохи сердились: проклятуший поїзд прийде тільки завтра, ранком. Він ніяк не може сунути вперед швидче за черепаху. Що-години—три верстви! Лише іноді паротяг ставав сміліший...

Тоді він доброзичливо кричав сиреною і, змилювавшись над своїми пасажирами, розганявся погоном на десять кілометрів на годину.

Дехто з публіки іронізував над залізницею, кажучи що повертаються старі часи, і що краще найняти підводу та поїхати битим шляхом.

Частина стомленої публіки спала, уткнувшись ногами в водосточини. Сонце шмалоїло їх, а вітер жартівливо пробігав по їхніх спинах.

Я побачив, що Віра засумувала. На черговій станції я дістав для неї окропу, вийняв цукор з свого клунку, хліб і запропонував підкріпитись, щоб набратись сил для дальшої подорожі.

— Який ви догадливий, — радісно сказала вона, виймаючи шклянку і ложечку. Я не думала, що й комсомольці бувають ввічливі, як справжні кавалери дореволюційної марки.

— Вгощайтесь та не сумуйте, шановна Віро Михайловно, бо й батенько ваш сумуватиме, якщо визнає, що ви нудьгували.

Віра надзвичайно здивувалася і враз ошпарилась окропом. Вона одвела шклянку і широкими кричущими очима позирнула на мене.

— Відкіля ви знаєте ім'я мого батька? Я здається ще не казала цього.

Я привітно вклонився, порадив їй не обпектись знову, і додав:

— Ваш батько був видатним діячем у «Спілці» і чому б комсомольцеві не чути про його славетну почесну діяльність! Ви не хвилюйтесь, Віро Михайлівно, беріть цукр, не червонійте і забудьте, що ви їдете на даху вагона!

Дівчина кілька хвилин стривожено мовчала. Далі тихо посміхнулась і делікатно відказала:

— Виходить, мій батько має всеукраїнську славу! Я рада чути про це! Отже, дозвольте з цієї хвилини вважати вас за мого справжнього друга!

І тут вона простягла руку. Я поважно взяв її і міцно по-чоловічому потиснув.

Надходила ніч. Сонце вже розплилось у хмарах і лише останні відблиски згасали в горішніх шарах. Поїзд сунув вперед в романтичному льоті і горби, вкриті лісками, обминали обабіч наш залізничий шлях.

II.

Над дахами зовсім посутеніло. Обрії підсунулись ближче, звузились, потемніли і стали густі, непроглядні. Темрява впала на землю і фіолетовим розчином залила все. Ультрамариновий світ з одливом морської хвилі ледве сочився на заході, темному і печальному. Навкруги плавав легкий газ прохолоди, сірою піною бився в обрійні береги, де згасали останні крапки далекого дня.

Поїзд стиха цокав на стиках рейок і струшував брязкотливими ресорами під кузовами. Буфера то стискувалися в розпачі, коли паротяг зменшував свій хід, то розжималися і розтягалися крицевою гумою.

На передніх дахах залунали пісні. Журливі й прекрасні, як радісний зльот людського життя у спокійну височінь, брели вони над вагонами в затишній долині і сповнювали вечір тихою ласкою відпочинку.

Віра Серце схилилася над пакунком, і синьо-сірі очі її уткнулися в широке полотно потемнілого заходу. Малиновий капелюшок потемнів і став фіолетовим. Жакет почорнів, як облитий китайською тушшю. А білий комір на ньому посивів, наче його засипали бузкові пелюстки. Обличчя Вірине теж змінило свій колір.

Тепер воно було не біляве, як удень, а наче позеленіло од дальніх виблисків. На вилицях заграло полум'я дівочого суму. Віра мовчала і, очевидно, не мала бажання розпочинати розмову, або слухати чужої балачки. Я розумів її. В такі моменти і сам бажаєш на хвилину забути про все, навіть про самого себе, щоб вернутися в обійми стародавньої матері природи.

Тоді спускаєш громадські крила, згортаєш їх під себе, і повільно поринаєш у глибочинь споминів. Мовляв, природо, я твій. Я прийшов до тебе на хвилинку, як закоханий лицар і, ховаючись од усіх, одверто дивлюся в твоє зморщене вічне обличчя, що в ньому я бачу жевріння мого життя. Я внизу з тобою! Яка прекрасна ота денна височина, оте сонце, про радість якого ми співаємо вранці!

І я сумую тоді, бо здається, мати природа не відпустить мене назад, залишить з собою навіки, обрубавши мені крила.

Але, шановна мати! Ти не зв'яжеш мені крила. Дякую за годину побачення, за твої прекрасні скарби—я лечу. Я знову вертаюсь до власного життя.

І знову я з тобою, велика громадо!

Я повертаю голову і знову дивлюсь на Віру. Вона мовчить, втопивши погляд уперед в сині рештки холодного заходу. Вітер грайливо накидається ззаду і струмками вечірньої тиші обливає постаті людей. Я озираюсь назад і притамованим зором сприймаю дивовижну картину нічного руху нашого поїзду.

Він схлипує, цей бідолашний поїзд. Кожна станція для нього—певний етап. Наче поранений, він повзе поміж зелених трупів природи—гаїв, лісів, лощин—вперед до останнього депа, де він стане в залізний лазарет під ніж жорстокого хірурга—багатотонного парового молота.

А Віра Серце все мовчить. Як схилилась, так і застигла, наче заснувши.

— Ви ще не задрімали, товаришко Віро?—запитав я.

Дівчина підвела голову, звела плечі і стала на ноги.

— Я дуже люблю мої мрії. От і зараз я літала в далекий край, де цвіте Шампань, де збирають виноград. Я дивилася на захід, туди, де палякотить ognями Ейфелевої вежі чарівний Париж. Я була там і наче бачила справжню красу, таку неподібну до української. Ах, ви не розумієте мене! Я б навчила кожного комсомольця розуміти, коли б вони краще ставились до мене.

— А хіба вони погано ставляться?

— Приїдете—побачите. Адже я можу похвалитись—я щовечора буваю в клубі комсомолу. Я навіть подала заяву про вступ до їхніх лав, але щось розділяє нас. Вони наче не розуміють мене, хоч я багато розповідаю про

те, як чудово живуть за кордоном і скільки треба прикласти революційних сил, аби наздогнати їх.

— Значить, мрії не дають вам спокою? Вони тягнуть вас до Парижу, і не дозволяють помиритись із звичками сучасної молоді,—уриваю її слова.

— Бачте, я сама не проти революції і не проти комсомолу! Навпаки, я активна діячка кількох гімназіяльних гуртків і сама затягла Марію Шаповалову та Олену Чернову до комсомолу. Тільки, як на зло, мене, ініціаторку, не прийняли, а Олену та Марію залічили до лав ініціативної групи. От мені й досадно!

— Розкажіть про життя вашого клубу. Що у вас робиться вечорами, які книжки читають у гуртках, хто керує ними? До речі, я цікавлюсь перед-історією вашої групи.

Віра сідає ближче, мовчить деякий час, а потім розкриває переді мною кілька таємниць місцевої молоді. Поночі я не бачу її обличчя, але до мене пливе лагідний голос, що пашисть нерозгубленими силами.

— Тоді про комсомол не чули. Гімназію ще не закривали і ми «щасливо» навчалися закону божого, шитва тощо. Ми ненавиділи наших класних дам і щодня вчиняли їм різні прикrostі... Для вас це не таке цікаве і тому я просто розповім кілька епізодів, так званої, перед-історії. Ми, дівчата, завжди любимо прикрашати себе чимось: хто закучерявить волосся, хто троянду принесе з собою, а яка заможніша—припудриться і наманікюриться. Ми не вважали це за злочин і, навпаки, намагались перегнати одна одну. Ми мали свій дівочий азарт у цій справі. Як настала революція, то знайомі хлопці прозвали нас міщанками, тетерями, брандихлистками і пудрильницями. Я була давно знайома з колишнім реалістом Миколою Таранцем. Хоч він був із бідної родини і не завжди мав гроші на ваксу, щоб почистити чоботи, я поважала його і демократично гуляла з ним. Це тяглося до того часу, поки Микола Таранець не заснував спілки, так званих, «бабогонів». Вони вибрали цю назву навмисне. Микола був організатором і ватажком. Ця спілка поставила собі за мету перебороти все міщанство молодого Садограду. Невдовзі вони розіслали знайомим дівчатам листи такого змісту...

Віра поглянула на мене, перемінила руку і знову сперлась підборіддям на лікоть. Блиснувши темними очима, вона знову продовжувала.

— З цього листа я й досі сміюсь! Уявіть—невеличкий папірець, надрукований на машинці, з титулом «Геть міщанство—хай живе совітська власть». В тексті нам пропонували ось що:

«Спілка бабогонів одкриває свій убійчий вогонь по фортецях буржуазного світу і починає наступ на всьому фронті. Ми забороняємо з сьогоднішнього дня всім дівчатам вживати пудру, помаду, закручувати папільотками волосся і взагалі чим-небудь одрізнятись од хлопців. Вам, Віро Серце, забороняємо носити краватку і взагалі бути аристократкою серед нашого бідняцького люду. Тепер всі мусять бути рівні та мусять забути про свої буржуйські привілеї. Затим пропонуємо

вашим повидлом годувати пацюків, бо це непролетарська їжа і вона заважає думати повсякчасно про революцію і радянську владу.

Якщо ви не підкоритесь нашій постанові, то знайте, що жменя сажі зустріне вас на першому кроці, де ви з'явитесь наманікюрена чи намазана. Передайте це всім вашим подругам і перекажіть наші слова.

Геть міщанство! Хай згине назавжди проклята гідра буржуазної контр-революції—пудра і помада! Хай живе совітська влада і ніколи не покидає нашого краю. Хай живе пролетарська Україна, як у нас, так і за кордоном!

Головний прокурор спілки бабогонів *Михайло Таранець*.

Секретар *Семен Ряхно*.

Віра затихла на якийсь час і, мабуть, чекала виявів мого обурення «бабононами». Та я тільки зареготав:

Вперше мені довелося чути про такі форми самодіяльності та ініціативи, що її виявила бідняцька молодь Садограду. В згадці про цей лист я відчув подих революції, що мчала зливою по всіх закутках степового краю. Молодь шукала шляхів, бажала якнайшвидше знайти їх, щоб вилити кудись свої нагуляні сили.

— Хіба у вас не було дорослої молоді, щоб допомогти?

— Всі дорослі пішли на фронт! В нашому комсомолі зараз тільки малеча од тринадцяти до сімнадцяти років.

Віра розказала ще кілька епізодів з їхнього життя. Все те було надзвичайно соковите і стихійне. Я відчув, що там нагромадились великі сили і дай іскру—забрентить велике полум'я корисної громадської роботи.

За словами Віри я уявив собі Миколу Таранця, сина робітника, недовченого реаліста, що бажав стати інженером, уявив його невеликий зріст, упертий лоб, що надувся великою гулею спереду, прямий настирливий ніс, що коротко спадав на тонкі рухливі вуста. Віра художньо змалювала його постать, його одчайдушність і рішучість, особливо під час міських нічних обходів.

Я тим більше зацікавився станом нової організації, що, за словами дівчини, вона мала оригінальний інвентар комуні, зібраний Таранцем, що висів на шафі в комсомольській чайній. Та про це потім.

Наша дружня розмова тривала довго. Віра, узнавши, що я їду в їхнє місто працювати, позбулась і решток недовір'я і почала ніби ненароком звертатись на «ти». Я нічого не мав проти загально-комсомольської звички. Невдовзі вона сама розповіла про дві бочки повидла і доповнила картину конфіскації кількома рисками.

— Я сама не проти! Навіть більше, я допомагала везти їх до клубу і подарувала дві чашки на загальну користь. Все таки—на громаду пішло, не свиням. Значить, не пропало! В революційні свята я беру батька за руку і ми йдемо до комсомолу пити чай з повидлом. Нас не женуть, а поважають, бо Микола Таранець сказав, що кооператори для комунізму здадуться, а я—молода революціонерка в галузі краси й естетики, зможу перевиховатись!..

А над степом стояла ніч. На дахах люди полягли спати. Ходити стало тяжче. Так і гляди, щоб не перечепитись і не впасти в чорну рейкову безодню. Ставало холоднувато. Віра довго тулилася, простеляючи ряднину, а потім попросила мене вкрити її краєм шинелі.

На даху майже всі спали. Скрізь лежали темні постаті, вхопившись руками за своє барахло. Іноді дехто прокидався, стогнав із просоння, оглядався навколо і знову лягав спати.

Недовго думаючи, я простягнувся поруч Віри і ми непомітно проспали тривожну ніч.

III.

Коли я згадую ті часи, мене дивує цнотливість тодішньої молоді. Скільки було хлопців і дівчат у комсомолі, як вони вільно поводитись, не ховаючись за брехливий одяг моралі—про аборти тоді ніхто не чув! Це явище було виняткове в тодішні часи.

Можна було щодня бачити на вулиці, як ішли обнявшись великим гуртом юнаки та юнки і не помиляючись казали, що вони—справжні революціонери побуту. Тоді ще жодне серце не горіло в палких обіймах еротичної пристрасті.

Всі наче соромились хоч і на кілька хвилин забувати про революцію.

Другого дня я широким кроком увійшов у велику залу, заставлену дванадцятьма лавами. По стінах висіли портрети вождів, а з кутка в куток простяглися на нитках зблідлі червоні прапорці. Зала мала не дуже пристойний вигляд. Швидко це була курилка. Всюди було забруднено, напльовано, накидано по кутках папірців і різного сміття. Синє повітря плавало задушними хвилями.

Поруч із залею містилась друга кімната, трохи менша, в ній два столи з поламаними ніжками. Зграї мух перелітали з одного місця в друге і наповняли чайну своїм дзичанням. Тут я зустрів літню жінку, вдову, білоруску, що одбилась від чоловіка, який загинув безвісти в останніх боях. Вона поважно підв'язувала великий живіт фартухом і готувалась мити посуд од ранкового чаю. Перед нею лежав білий рушничок, стояв широкий полумисок з теплою водою.

На столах стояли калюжки од розлитого окропу, було наляпано повідлом, і мухи зграями сідали на них. Де-не-де лежали шкуринки недоїденого хліба. Вдова теплими очима глянула на мою шинелю, зелений кашкет із зірочкою і на моє неголене обличчя:

— Ви тоже касамолец? Чаго ж ви апаздалі? Іш, дьяволи лясние всягди ня приходзяць вовемя. Ну, сядайце і пейце, сколька душа вместіць.

Видно, вдовуня звикла до безцеремонних стосунків з комсомольцями і навіть вважала це за кращий тон. Я зупинився на порозі і весело спитав:

— Чому ви, тітко, сердиті сьогодні?

Вдова хутко витирала шклянки й чашки, виганяла мух у вікно і, видимо, почувала себе дуже добре.

— Я завше сярдзіта. Разе може матер із ста синамі биць вяселою. Яна всягди да чагось лютуе. А ви не суперечце мне й швидчей сядайце да столу.

Я поглянув у куток, де стояли пузаті дві величезні бочки з повидлом, накриті великими кругами. Поруч висіли два черпаки, уже вимиті й чисті. Напевне вони служили для роздачі повидла підчас чаювання. Вдова Акуліна Безпалая (прізвище я взнав потім) недовго думаючи, поставила переді мною шклянку гарячого чаю, наклала повне блюдце повидла, дала кусень хліба і доброзичливо промовила:

— Ну, казалуп. Ёш, да швидчей! На роботу опаздываць не можна, грех перад ревалюціей! Ганьба тим, хто спіць долга!

Без жодних суперечок я вибрав чисте місце за столом і весело посміхнувся. Нарешті я в цьому надзвичайному юнацькому клубі з м'яккою меблею і Серцевим повидлом. Мимохіть я засміявся. Я не сподівався на таку безцеремонну зустріч з боку буфетчиці Акуліни. Не бажаючи встривати в довгу розмову, я хутко видудлив чашку чаю і попросив другу. Не встиг я глянути на блюдце, як воно спорожніло. Та як йому не спорожніти, коли воно таке солодке, те повидло.

Недаремно «вони» вигадали для себе стільки чудових принад! Взяти хоч би повидло! Здається просто—поріж яблука, посип цукром та й вари собі, поки звариться. Так ні! Зварити повидло—це ціла наука! Не кожний здатний на це, і не кожний зможе зварити його з таким смаком, як, наприклад, Вірина мати. Отже, я тричі розкланявся перед Акуліною і тричі моє блюдечко ставало порожнім. Я й на хліб мазав, і ложкою їв, і навіть у чай клав.

На ті часи це була надзвичайна розкіш, а коли зважити, що шлунок ніколи не знав іншої їжі, як «столовські обіди» або таранька, то, безумовно, кожний зрозуміє моє захоплення трьома блюдечками смачного, ніжнього жовто-зеленого яблучного повидла.

Ви думаєте, воно було зернисте? О, ні! Ледве мій ніж торкався хліба, як повидло блискучим шаром розмазувалось на скибці і тоді воно здавалося мені шматком блискучого паркету, видертого з підлоги. Що вже казати про ту хвилину, коли воно потрапляло до рота і тануло там, як морозиво!

Одним словом, я потрапив на сьоме небо після холодної ночі на даху вагона.

— Ну й казалуп ти парядний! Я заявлю Таранцу камітетчику, щоб йон прийняв мери проців тваго абжорства! А то вас пусті до касамолу, так ви всьо повидла паесце і я астанусь без роботи. Іш, дьявол, лясной, шмендрик садагорский, ужо трецьє блюдечко канчае.

Вона гримала на мене, ліниво лаялась, а коли я простяг блюдечко за четвертою порцією, взяла його в товсту руку (не дай боже, як коли лусне кого з пересердя!) і повільно наклала черпаком.

— На цебе апошняе, да больше ня просі, а то вигадуеш енеральськае пузо і цебея хтось да убьець!

Я випив чотири чашки, і з дороги захотів спати. П'ючи, я чув щось подібне до хрипу та покищо не звертав уваги. Але потім хрип посилювався і я певно встановив, що він належить двом особам. Хтось хріп басистими схлипами, а другий допомагав йому тонким альтовим присвистом.

Я підозріло подивився на бабу Акульку. Я умовно називаю її бабою, бо віком вона не була нею. Я гадав, що вона, почувши хрип, побіжить до сусідньої кімнати та лусне когось кулаком. Але Акулька слухала непевні згуки і навіть милувалася: от, мовляв, хропуть «на честь і удівлення».

Я широко позіхнув разів з десять. Акуліна зупинила своє голубе матірнє око на мені і безапеляційно наказала:

— Е, да ти я бачу за дзевками ганяв, як кобель мазирській, ну йди да паспі... Только папереджаю—в двенадцять я стягну тебе за чоботи. Мене нада прибраць, как Вера Серце не лаяла мяне. Яна приїдзе з губернії й привезе ноти для танцев. Яна видумала свой апошній танец пад назвою «кіріжабль». Ужо три пари научіліся і нават задаюца. От ви повідіце сами.

Акуліна ще щось розповідала про місцеву організацію, а я тільки вухами ляпав. Я ніяк не сподівався, що на провінції потраплю в такий чудернацький комсомол. Вже після першого знайомства зі стихійною ініціативою молоді, я просто злякався садоградського оточення та подумував про те, щоб якось тікати назад. Але до того я вирішив виспатись, а далі подивитися—може якимось чином викручусь.

Акуліна впоралась із роботою, поставила посуд в поганенький буфет, конфіскований у дружини колишнього повітового начальника, і потягла мене за руку:

— Ти, шмендрик мой хороший, з'явеш по гевальські. Ідзі да перяспі. Вон чуеш, Таранець храпіць. Ідзі, ідзі, допомагай.

Я навшпиньках дістався третьої кімнати, на дверях якої висіла об'ява:

Предсідатель КСРМУ.

Робота юнацького клубу:

1. 7—8 годин ранку—загальний чай.
2. 10—12—прийом у Предсідателя і Секретаря.
3. 12—3—наученіє народнім танцям.
4. 6—7—по середам—драматичний гурток і репетиції революційних п'єс.
5. 7—9—по понеділках, четвергах і суботах—гурток Азбуки Комунізму по Бухарину і Преображенському.
6. 9—10—комсомольський чай з повидлом і загальні співи Інтернаціоналу.

З-за дверей дрижав міцний хрип. Я, боячись сам себе, одчинив двері. Моїм очам упала чудова картина: там, де стояв стіл голови, лежало два тіла, вкриті брунатною шинелею.

Дві чубаті голови простягалися в мій бік. Я поглянув уважніше на їхні імпровізовані подушки й усміхнувся. Під головами лежало кілька кулеметних бинд, а поверх них—три тонюсенькі, майже порожні, папки. Літер-

не видко, але можна було вгадати написа: «Общее дело Садоградской Организации КСРМУ».

Босі ноги, брудні, виглядали по той бік столу. Три чоботи і одна каша валялися тут же поблизу з онучами. Салдатські кашкети висіли на гудзику, недалеко од закутка, де стояло три гвинтівки.

Хлопці спали добре. Я рипнув дверима, але вони не прокинулись. Навіть не ворухнулись і продовжували хропти. Окинув оком кімнату. Де ж мені лягти? І вмить надібав три м'які крісла, обтягнуті золотисто-брунатним плюшем. Не вагаючись, я поставив їх поруч, поклав під голову мій клунок і швидко задрімав...

Акуліна загула десь далеко; останні згуки донеслися до мене якісь не реальні, безконечно далекі. Спав я міцно...

IV.

Сон ще володів мною і я довго не хотів прокидатись. Маріння сну ніжно напливало на очі і я наче десь літав поза світами, звільнений від власної ваги. Здалека котилися теплі згуки—наді мною грав рояль і струни бреніли журним рокотом. Голоси мчали хуртовиною поза мене.

Я сердився, що мені заважають, і спросоння щось бурмотів. Не розумів де я, що зі мною і що мене оточує. Жіночі вигуки зупиняли юнацький гармидер і повчально наказували мовчати.

В кімнаті гупало десяток ніг, лопотів якийсь знайомий голос, роздратовано покрикував:

— Хіба так танцюють діріжабль? Хіба я так учила на минулому уроці?

Згуки роялю переривались і нервово дзенькали. Я чув, як одсувається стілець і скриплять дівочі черевички. По долівці щось сунуло, скрипіла підшва і, очевидно, легко підносилась в балетному па маленька ніжка. За тим, по хвилині уваги, учні, що вчили «діріжабля», незграбно били ногами, і до моїх вух долітав тупіт салдатської чоти. Знову гарчав роздратований рояль—пливли згуки вальсу, що переплітались з уривчастими нотами стороннього фантастичного маршу.

— Перший крок уперед! Груди до грудей! Покажіть польот, поривання до небес! Олено, ти сміліше піднось ногу. Ти зовсім не схожа на діріжабль. Твоя нога не вмє вигинатись як слід. От, прикладом, Анатоль вивчив мій танок і вмє показувати бойовий вигляд діріжабля. Ну от, от! Тепер правильно! Правильно, братва,—тоненьким голоском вигукувала не хто інша, як Віра Серце.

Напевно у них щось виходило, бо із-за дверей я чув, як танцювальний гурток поволі опановує ритм і, нарешті, потрапляє в музичний такт.

Протираючи очі і дивуючись раптовій зміні сонних мрій на реальне життя, я підвівся, невесело глянув на стіл. Ні Таранця, ні його товариша не було. Очевидно, вони прокинулись раніш і, не вгляdivши мене під шинелею, вийшли геть.

Я хутко підперезався і стиха одчинив двері.

Очі мої залякли на кількох постатях хлопців та дівчат, що взявшись за руки, танцювали надзвичайний танок, вигаданий Вірою Серце в добу повітроплавства і революції.

В першу чергу я позирнув на дівчину в білій кофточці і синій спідничці, що танцювала «діріжабля» з дуже суворим виглядом так, ніби вона робила страшенно невідкладне діло на користь революції. Голова була непокрита і волосся розметалося пасмочками по плечах. На перший вигляд їй можна було дати не більше п'ятнадцяти років. Вона, танцюючи, нахилила голову і увесь час дивилася на свої та партнерові ноги. Дівчина крутила ними, робила па вперед, назад, убік.

— Олено, я тобі що казала? Коли ти одучишся дивитись на ноги! Тримай голову вище і забудь, що в тебе існують ноги! Хай вони сами танцюють, а ти дивись уперед,—погукувала з ротативного стільця Віра.

Олена засоромлено підвела голову і, насупивши брови, гримнула на свого кавалера:

— Тільки, якого ти біса на ноги наступаєш? А ще в гімназії вчився!

Кілька слів про самий танок. Я дозволю собі описати його, бо наряд чи хто з літераторів бачив, вигаданий в салоні танцмейстера Березинського, славетного Садоградського Дон-Жуана й гітариста танок, що мав індустріальну назву «діріжабль».

Коли Віра Серце брала перші акорди на роялі і стиха промовляла—«раз, два, три»—пари, не роз'єднуючи рук, витягали їх у боки і плавким кроком, повернувши голови, йшли вперед. За тим вони зупинялися і колисалися на місці, махаючи долонями в такт музиці. То діріжабль повертав стерно і прямував у блакить. Пари сходились грудьми і так само плавко робили кілька кроків назад. Простягнені руки мали показати профіль діріжабля, а колисання тіл—повітряні вихилися попід хмарами і нестримний льот діріжабля над землею. Правда, «повітряности» в цьому танкові було дуже мало, але ж хлопці й дівчата мусили уявити, що вони насправді лінуть попід небесами.

Якщо порівняти «діріжабля» з іншими танками, то на мою думку він надзвичайно скидався на щось середнє між «па-д'еспань» та «тарантелю».

— Налітає вітер! Уявіть, що діріжабль потрапив у хуртовину, його закрутило й понесло в безкрайній простір. Уявляйте, хлопці. Та швидче!

За цими словами Віра починала шумно брати акорди і в якомусь безладному марші вигукувала:

— Вальсуйте, товариші! Вальсуйте!

Мої вуха в'яли. Я ледве стримував себе, щоб не вискочити з кімнати і не закрити рояля. Правда, ніхто не ховав, що і губерніяльне місто зазнало комсомольського танцкласу, але у нас танцювали лише народніх....

Моя увага зосередилась довкола рояля.

Віра Серце почувала себе артисткою в повному розумінні слова. Вона добре грала ролю тап'юрші, і де треба і де не треба схвильовано спинялась, гримала на своїх учнів, знову брала рвучкий акорд і схилялася над

клавішами. Вона захоплювалась танком і, уриваючи вальса, манірно ворухила бровами, блискала очима.

Хлопці, як навіженні, танцювали. Нарешті, вальс скінчився, я широко одчинив двері і став перед очі присутніх.

— Віро, що ти робиш з комсомольцями?

Моя поява зробила велике вражіння на юнаків і юнок. Поперше, вони суворо подивилися на мою довгу шинелю, великий зріст і незграбні черевики на ногах, у сірих австрійських обмотках. Мабуть мої очі виказували неприємне здивовання, бо я побачив, що танцюристи хутко одсунулись і збились в гурт.

— Диви, якого дилду принесло! Відкіля він?

Всі були молодші за мене років на п'ять, і тому, звичайно, раптовий вихід з засідки—бюрівської кімнати, незнайомого парубка та ще й без портфеля, дав їм привід думати, що я простий селяк, що вперше потрапив до міста.

Віра схопилася з стільця, радісно промовила:

— Я не знала, що ти тут! Та пробач, я вчу хлопців літати і мріяти! Бо без краси нема нічого цікавого в житті!

Вона підпливла до мене, простягла руку:

— Поки ти не вивчиш «діріжабля», не оберемо до комітету!

Юнаки зацікавились і оточили мене. Вони безцеремонно дивились у вічі, оглядали кешені, і я почув тихий голос кирпатого хлопця:

— Він не з центру, бо здається тільки один наган у кешені. Коли б його прислав Губком, то в нього неодмінно було б два.

Хлопець зайшов за спину і обмацав поглядом мою постать. Мені стало неприємно. Біс його зна, що це за хлопці! Може вони не визнають губерньського авторитету і просто скажуть: викидайся, хлопче, з одним наганом не приймаєм! Ми й самі уже по три придбали. Який же ти комсомолец, коли ховаєш наган од чужих очей?

Тоді я сам урвав прикру мовчанку і губкомівським голосом спитав:

— А куди подівся Таранець?

Поки шукали Миколу Таранця, я розговорився з хлопцями і сказав, що сьогодні засідатиме комітет і розбиратиме заяви. Я натякнув, що може дехто з присутніх не буде й комсомольцем. Почувши новину, Олена Чернова (що танцювала «діріжабля» в першій парі) відкопилила губи й проказала:

— А ми з Вірою давно подали заяви. Тільки біда—мене розлучили з подругою. Вона не комсомолка, а мені хочеться, щоб і Серце була зі мною. Ми дружимо здавна і не хочемо розбиватись на два табори. Якось незручно чути слово—«безпартійна». А вона для нас зробила багато. Уже, слава богу, сім танців знаємо. І що ми будемо робити, як і зараз її не приймуть?

Це було сказано по-юнацькому широко, і викликало співчуття до Олени, тихої, чорнявої дівчини в білій блузі та в синій спідничці. Хто не знає, скільки важить в юнацькому житті слово—дружба! Воно наливає людину соками товариства, сприяє взаємному розвитку і розвиває почуття друж-

пної солідарности. Не знаю, яка дружба була в Олені з Вірою, тільки я відчув, що дружба їхня велика.

— Гаразд. Почитаємо заяви на комітеті, скажемо своє рішуче слово,— авторитетно відповів я на запити юнацтва міста Садограду.

Розмова перейшла на інші теми і я почав малювати їм, одчайдушним провінціалам, життя нашого колективу в далекому місті.

Підчас розмови в гурті з'явився Микола Таранець, що його я вже знав зі слів Віри. Справді, він був такий, як його описувала Віра: невисокий на зріст, упертий пукатий лоб, сірі рухливі очі, що сиділи, здавалося, просто на обличчі, широкий рот з жовто-зеленими зубами і вічною посмішкою. Поки він дерся крізь гурт до нашої лави, я не бачив його одягу. Та за хвилину він просунувся зі словами:

— Дай дорогу живому інвентарю комунізму! Бачиш, ініціатор і організатор іде на побачення з посланцем обітованої землі. Ну, здоров, чортів губкомовець! Дякуй, що я не розбудив тебе, коли ти потрясав стіни нашого бідолашного клубу своїм безсоромним контр-революційним хрипом!

І Микола протяг руку. Я стис і зненацька глянув на його взуття.

— Ага,—гукнув Таранець, помітивши моє здивовання,—тобі не довпоби моя калоша і чобіт. Звикай, звикай, хлопче! В Садограді уже в деревах ходять, а моя нога ще ховається в калошу, бо вона хоче постраждати в борні.

Тут він підняв свій чобіт і розкрив голим пальцем ноги велику щілину, звідки сирітливо виглядала устілка і де давним-давно стопталася підошва.

— Упродком не дає ордера, просить, щоб ми почекали, а того не знає, що тимчасовий голова Садоградського КСРМУ ходить гірше за жебрака!

Лице Миколи переливалося жиром. Я не міг сказати за всіма ознаками, що їх вивчив на Миколиному обличчі, коли він востаннє умивався. Пилюка налипла на вилицях і готувала врожай чорних вугрів. Одне рятувало його—піт. Напившись чаю (не менше шости чашок за-раз) він не жалів себе і крутився як дзиґа по установах і комітетах. Сонце шпарило згори і викручувало з бідолашного захеканого Таранця весь випитий чай. Тоді він витирався рукавом, одмовляючись од носової хусточки та рушника, бо на його думку вживати їх означало бути клясичним міщанином.

Таким чином, чай і напував хлопця і вмивав його.

— Так, значиться, сьогодні ми скличемо увесь інвентар клубу і побачимо, що до чого придатне! Наш комсомол треба посортувати, розкласти по полицях, а то, слава богу, не дай бог—заїдять нас гімназисти.

Я вже зустрічав подібних хлопців-комсомольців, але Микола був найтипівіший представник цієї людської породи. Не чекаючи відповіді, він штовхнув мене у бік і свавільно процідив крізь зуби:

— Чого ж ти не вгощаєш губерськими цигарками голову місцевої організації?

Я почаствував козодойкою з махри і він задоволено затягся, щасливо поглядаючи на свою братву.

— А може б ми зараз і почали засідання? Он Павло Сазонов вернувся з Продкому, значить щось має сказати!

Сазонов увійшов з невеселим лицем і мняв у руках якийсь папірець. Заутулившись і похнюпившись, він дивився собі під ноги. Я не міг розгадати, що написано на його недокровному анемічному обличчі.

— Тривога, товаришня, тривога! Бери в руки гвинтівку і став вартового біля повидла. Упродком починає наступ. Про це я розкажу на засіданні.

Не встиг я будьщо подумати, як Микола зірвався з місця, виніс із комітетської кімнати гвинтівку і сунув у руки Семенові Ряхну, тому самому хлопцеві, що підозріло дивився на мою кешеню, бажаючи взнати по скільки в губернії носять наганів.

Без жодного слова Семен на чаті в чайній біля бочки і крикнув звідти:

— Жодного ворога не підпушу, на постріл! А ви можете спокійно засідати! Повидло належатиме нам!

V.

Ми зачинилися в невеличкій кімнаті, сіли в м'які крісла і доручили Миколі вести засідання тимчасового комітету. Таранець звичним рухом подзвонив і поставив перед собою повну шклянку води.

— Значиться, два питання у нас. Заснування справжньої організації комсомолу з розглядом заяв, і друге—що робити з повидлом у зв'язку з нахабним втручанням упродком у наші внутрішні справи. Здається, більш нічого нема на денну повістку?

І ми почали наше трибунальне засідання. Ми знали, що в сусідній кімнаті хлопці занепокоєно ходять біля дверей і може підслухають, бажаючи знати—про що ж ми ведемо розмову. Я мимохіть уявляв, як хвилювалися сьогоднішні танцюристи та особливо Віра Михайлівна Серце.

Після моєї коротенької інформації про мету приїзду і завдання, що поставив перед садоградськими товаришами губерніяльний комітет першого скликання, ми зразу почали розбирати заяви.

Таранець урочистим голосом читав їх, Сазонов записував у протокол, нехитро поділивши папір на дві половини—«слухали» й «ухвалили», а Олена Чернова спокійно слухала й боялася перебити найпершого оратора, найпалкішого і найдивовижнішого з усіх садоградців.

— Ось що пише Семен Ряхно, Іван Погребний, Володимир Безгайченко, Юрій Костовий, Хаїм Грінберг та інші хлопці:

До Тимчасового председателя КСРМУ

Просимо не одмовити в нашій прозьбі і колективно залічити нас повноправними синами революції і дозволити нам ходити щодня до вашого цікавого клубу, бо ми бажаємо працювати і боротись на користь усьому пролетарському людству.

Підписи

За три хвилини без жодних вагань ми залічили шістьох товаришів «повноправними синами революції», як вони просили.

Далі перед нами з'явилася заява на жовтенькому папірці. Несподівано глянувши на Чернову, я помітив, як вона почервоніла. Микола ж підвищив свій голос і почав, як повновладний ватажок, читати коротюсіньку заяву товаришки Олени.

..... Прошу прийняти мене до лав КСРМУ, бо вдома мені скучно, а мати вічно моляться.

Я не втримався і посміхнувся, а Олена засоромилась і одвернулась, наче боялась, що їй зараз прочитають нотацію на тему, як треба писати заяви про вступ до комуністичних лав. Але непідроблена щирість і серйозна вдача цієї дівчини, яку добре знали років п'ять, зробили свій вплив і ми одноголосно її прийняли.

Хвилин за двадцять ми розглянули ще шістнадцять заяв, писаних такою ж одвертою мовою, як і попередні. Ніщо не викликало заперечень! Ми зупинилися лише один раз—саме тоді, як голова нашого комітету, що, до речі, сяяв, як сонце од кожної заяви, зачитав чепурненького папірця, писаного певною тримтячою дівочою рукою.

... Я вже давно мрію навчитись танців і, на жаль, моя мрія не здійснювалась аж чотири роки. Я боюсь, що постарію і до одруження не вивчу жодного танцю. А виходити заміж я збираюсь наступного Великодня. Почувши, що у вашому клубі добре вчать танців, я прошу дозволити мені ходити до вас і вивчить чудесну «мазурку». Якщо треба для форми вступити до ваших лав, то прошу мене залічити покищо на півроку.

Лія Копилова—19 років.

— Скажи мені, товаришу Чайко,—звернувся до мене Таранець, сердито кинувши заяву на стіл,—що робити з тою лахудою? Вона мені так набридла, що я не знаю куди тікати? Копилова каже, що вона вступила б до комсомолу і навіть, носила б п'ятикутню зірку, так, на жаль, наречений забороняє! З Копилової вийшла б хоч паршивенька комсомолка, коли б не родина і не той проклятуший наречений. Уявіть, вони іноді ходять до нас. Потанцюють, надудляться чаю і підуть собі. Навіть не подякують, чорти!

Таранець нахмурився і вилаявся. Я взяв слово, і Таранець погодився зі мною, одповівши:

— Для такого інвентаря у нас і полиці не знайдеться! Хай танцює собі денебудь, тільки не в нашому клубі!

На двадцять третій заяві ми теж затримались на певний час. Цей людський документ варто зафіксувати, щоб показати настрої тодішньої молоді. А найдивнішим здався нам тон тієї філософської заяви, писаної самою Вірою.

Чернова скинула очима на товстий білий папір і щось зашепотіла, не сміливо прохаючи слова. Але Таранець урвав і став читати.

... Отримавши п'ятикласну освіту в жіночій гімназії імені Ахшарумова, я дуже прошу залічити мене на все життя до лав Комуністичної

Радянської Молоді, бо я бажаю працювати в галузі пролетарської етики і естетики, щоб навчити усіх робочих і селян Всесвіту розуміти красу і пишноту природи.

Серце Віра Михайлівна, 16 років.

— Ого-го, махнула на весь всесвіт,—зареготав раптом Микола. Чи ж вистачить у неї сил для такого важливого завдання?

Як один, ми всі знизали плечима. Тільки Олена заворушилася, на своєму кріслі і нерішуче кинула:

— Я стоятиму за, бо не звикла бути з самими хлопцями, і без подруг я сумуватиму! Може ми на пробу приймемо її! Вона освічена, начитана, а в нас єсть ще й такі, що не вміють читати. Віра чудово читає в голос «Азбуку Комунізму», і нікого так не слухають, як її! Вона образиться, коли їй одмовлять!

Олена Чернова сіла і стала чекати присуду. Ми зважили, що Чернова й Шаповалова, як дівчата, сумуватимуть без старої подруги. Ми не були стільки жорстокі, щоб одмовити Вірі, як Ліі. Тому, щоб залучити більше дівчат, ми вирішили заснувати поруч із комсомолом спеціальну секцію для учнів-комуністів, так званий, «К о м с о у ч».

— От і добре,—радісно погодився Таранець. Ми туди передамо наших гімназистів і педшкольців, а їх душ десять, хай управляються зі своїми справами, а ми будемо згори поглядати та керувати!

Чернова повеселішала. Вона посміхнулася і карі очі попливли в хвилях сонячного блиску. Олена схопилася і хотіла вже сповістити подругу, та Микола махнув рукою і посадив її назад.

— Ну, з першим питанням покінчили. Показуй, Сазонов, Упродкомівський папірець. Що їм треба од героїчних захисників революції?

Павло поважно поклав олівця, спокійно поглянув на нас і трагічним голосом розповів, що сьогодні, коли він пішов до Упродкому за пайком для комсомолу, продкомісар перепинив його і дав ось таку цидулку. Сазонов уважно розгорнув її.

«Негайно пропоную вам здати лишки вашого повидла до склепу № 3 Садоградського Упродкому. За нашими розрахунками цей лишок становить одну сорокавідерну бочку.

Якщо ви не здасте його в 24 години, буде вжито суворої революційної кари, як до саботажників і контр-революціонерів.

Упродкомісар».

Несподіваний прояв інтересу до комсомольського повидла з боку такої шановної і незалежної установи, як Упродком, збентежив весь склад тимчасового комітету. Ми почували себе надзвичайно ображеними і довго міркували—що ж нарешті зробити перед погрозою вжити заходів військового часу. З одного боку, ми вважали, що маємо право споживати повидло і надалі, бо комсомольцям належить перша честь відкриття, ініціатива конфіскації тощо. З другого, воно давало певний рятунок для голодної комсомольської братви, що таки добре голодувала, не доїдаючи і не допиваючи.

І я не був сторонньою особою, хоч і не брав участі в переносі важкої бочки по сходах на другий поверх. Я стояв за садоградців.

Найбільше хвилювався Микола. Він перебивав слово товаришів і взагалі промовляв сам.

— Я пропоную перенести це питання на загальні збори, щоб узнати думку товаришів. А поки організуємо зміну варті довкола повидла, щоб бісові упродкомівці не наскочили сюди і не конфіскували без нашого відома.

І закривши засідання, Таранець пошльопав калошою до буфетної.

Там він змінив вартового, поставив Анатолія і заспокоєний вернувся назад.

— Кожного ворога ми зустрінемо кулею! Хай не зазіхає на наші молоді права, захоплені у буржуазії!

Я вийшов з кімнати і, прoderшись крізь натовп хлопчаків, увійшов до ідальні. Тут я побачив кумедного вартового з гвинтівкою, що сидів на лаві перед бочками, та Акулину Безпалу в сумирному рівноважному настрої. Вона сиділа в кутку і, зневажливо поглядаючи на мух, тихенько мурмотіла під ніс одну із чудових пісень своєї країни—Білорусі:

«Чаму ж мне ня пець,
Чаму ж ня гудзець,
Калі в маей хаце
Парядак ідзець?
А сучка на лавке
Хату сцеражець».

Акулина зовсім забула про наше існування і самотнім вдовиним голоском виводила, як забута сирота:

«Сучка на лавке
Хату сцеражець»...

VI.

Надвечір на дверях клубу вивісили велику й довгу об'яву про сьогоднішні позачергові збори з коротким денним порядком, а саме,—з двома доповідями про завдання комсомолу і про стан Садоградської організації. Об'ява височіла своїм зеленим листом над сірим від пилюги тротуаром і вабила погляди численних прохожих червоними літерами, що усмужили та уквადратили зелений папір. Зразу спадало на око одне слово, розбите на дві половини і написане майже піваршинними знаками:

НАДЗВИ —

(це в горішній частині об'яви)

ЧАЙНІ...

(на самім низу товстими пографованими лініями)

ЗБОРИ

Уривок слова «ч а й н і» вабив до себе увагу молоді, і хто не проходив повз клуб, кидав веселий позір на останні слова, що розташувались обабіч:

«Запрошуємо усю сознательну молодь на товариський чай з повидлом».

В точно призначений час збори відкрились. Тоді ще ніхто не звик записнюватись і тому хвилин через п'ятнадцять можна було оголосити збори відчиненими. В залі було повно юнаків і малечі, що жваво сперечались поміж собою про останні новини, зокрема, про мій приїзд та про те, що доведеться зробити з повидлом, коли Упродком, не гаючи часу, приїде грузовиком по нещасну бочку.

Сазонов сидів біля роялю і тренькав по клавишах набридлий мотив «собачого маршу». Віра затикала вуха і поривалась втекти, не маючи бажання дослухувати цю «імпровізацію».

Хлопці й дівчата ходили поміж лавами, гриміли меблями, що їх витаскували з комітетської кімнати, і, жартуючи, штовхались, аби захопити краще місце на м'якій канапі. Микола поважно ходив, погукував на надто веселих і розбитних, хазяйським оком поглядав на меблю і забороняв сидати на канапі шости душам.

— Більше чотирьох не сідай, бо поламаєте, шпано несознательна! А де я візьму тоді новий інвентар, коли замість крісел лишаться обдерті попсовані стільці-інваліди?

Акулина поралась біля буфету, гриміла посудом і на запит—чи можна починати пити чай, покликала Таранця і, лише отримавши дозвіл, виставила посуд на два столи. Юрма малечі і юнаків накинулась і хутко розсілась на лавках.

— Хай буде так, як уже встановлено звичаєм!—білими вустами ворухив Павло Сазонов.—І перед зборами і після зборів добре поласувати.

За столами счинився щирий юнацький гвалт. За чаєм всі почували себе чудово і ніхто не соромився розповідати про себе, свою родину, виявляти нестримний льот молодняцьких мрій. І комсомольський актив, і новачки, не вгаваючи, гомоніли та поміж розмовою хутко ковтали чайну рідину, заїдаючи смачним, незабутнім недспеченим хлібом військового комунізму.

— Ну, хлопці, кінчай,—гукнув Микола із закутка. Хто не встиг, доп'є після зборів!

І за хвилину він задзвонив великим шкільним дзвоником, конфіскованим у жіночій гімназії. Всі сипнули до залі і незабаром в передніх лавах протяглися строкаті гірлянди моторних хлопців та дівчат. Товариство зразу стихло, як тільки Микола вийшов на середину і оголосив уже відомий денний порядок.

До президії обрали лише три душі. Ніхто ще тоді не знав, як збирати почесну президію і садовити за секретарський стіл по двадцять душ. Тоді не робили так, бо вся організація сиділа б за столом і Микола не мав би над чим головувати.

Із своєї доповіді я не пам'ятаю жодного слова. Лише одне знаю, що я говорив не довго, здається палко і щиро і, відчуваючи взаємну зарядку поміж аудиторією та мною, цпив на крилах думки над країною майбутнього. Я й зараз пам'ятаю запальний блиск ста счей, повних уваги й задуми. Не

знаю, де в мене бралися слова, бо до того часу я не вмів промовляти перед зборами. Товариське довір'я слухачів сприяло швидкій роботі мозку і речення одпливали з вуст невеликими частими хвилями, розбігаючись у повітряному просторі клубної залі. Я розповідав про справжній комсомол, про його роботу і сьогоднішні завдання.

Що вже казати про Віру. Вона захопилася, втопивши в мою постать свої очі. Очі їй блищали од зворушених дум. Кожний, хто уважно придивився б до виразу її обличчя, той помітив би хвилювання, що охопило її.

Олена Чернова тихо притулилася до плеча своєї подруги і іноді перешіптувалася. Микола Таранець і робітнича частина суворіше ставились до сьогоднішніх зборів, справедливо вважаючи, що з провінційальною ініціативою вони далеко не поїдуть і нікого не наздоженуть.

За двадцять хвилин я скінчив доповідь та, отримавши купу записок, нервовими рухами розкладав їх перед собою.

— А тепер, товариші,—підвівся за столом Микола,—дозвольте й мені розповісти про живий і мертвий інвентар нашого комуністичного движенья.

Він сперся долонями на стіл і мерехтливим занепокоєним зором пробіг по своїх слухачах.

— Заслухавши доповідь попереднього оратора, я не знаю, як викрутитись, бо напевне ми з своєю роботою сядемо в калошу. От взяти движенья в нашому клубі. Публіки ходить багато. Вона тече, як вода, і я ніяк не можу скласти живого інвентаря. Складав списки аж тричі і виходило дуже зле: перший раз було двадцять один, в другому реєстрі стало двадцять вісім, а сьогодні вийшло ще гірше—тільки дев'ятнадцять. Де поділися останні—не знаю? А з мертвим ще гірше! По ордеру ми получили дві дюжини чашок, так хлопці постарались—половини вже нема.

— Ти краще про агітацію серед молоді розкажи,—озвався Павло.

— Не забуду, розкажу. Особливо про твої облави...

І Микола Таранець, не соромлячись, розповів про перші дні організації—про ті незабутні дні, коли над містом стояла мла м'якої ночі і в сьайві зелено-жовтих зірок брели затишними вулицями озброєні комсомольці. Романтика панувала зборами, і досить було глянути у розкриті очі комсомольців, щоб відчутти тривкий серединний запал і ніжну відданість загальній справі.

— Може це дивно чути, а справді могутнє повідло багато допомогло нашій справі. От чому я закликаю вас, шановні хлопці, добре поміркувати над аглицьким нахабним ультиматумом Упродкому! Я закликаю вас до зброї і пропоную міцно дотримуватись нашої попередньої постанови, коли ми ще конфісковували його—знищити доценту буржуйське повідло. Воно багато загітувало молоді і ще загітує! Оті бочки, що стоять у чайній, є доказ нашої сили і ми, слава богу, не дай бог, можемо похвалитись перед Губкомом та пишатись на всю Україну, що вміємо по-настоящему конфісковувати і захищати революцію.

Гучними, запальними закликами закінчив Таранець свою звітну промову. Радісними оплесками прийняло товариство останні гасла про агітацію,

конфіскацію і одчайдушний захист садоградської революції, бо її червоний прапор теж вливається до всесвітнього руху.

Я бачив, як Сазонов строчив дивацьку резолюцію, де величезні пробами революції по дивному переплітались із згадкою про дві бочки повидла. Що вже казати про товариство і про його єдність у справі упродкомівської вимоги!

Всі, як один, проголосували резолюцію і навіть додали, що треба в ній згадати про Акульку, бо мовляв, жертва громадянської війни загине без роботи в незнайомому місті. Я особисто був проти дуже частого згадування гого досить таки набридлого повидла. Та що я міг зробити, коли маса поза всякими авторитетами і плянами, самовладно розпоряджалась «мертвим інвентарем для комунізму», за виразом того ж незабутнього Миколи.

— Глас комсомолу—глас божий!—гукнув із лав Семен Ряхно.

В найдальшому закутку залі стояла вайлувата Акулина і, склавши руки по-баб'ячому, низько кланялась президії за велику увагу до неї і турботи.

Тоді несподівано виступила Олена, Вірина подруга. Не знаю, де вона взяла ту думку (чи хто підказав, чи вона виникла цілком самостійно в дівочій голові?), але страшенно хвилюючись, вийшла до столу і кинула тримтими словами:

— А я, товариші, хочу подякувати товариша Чайку, що приїхав з великими труднощами з губернії, за той напрям, що він нам дає. Здається, він через кілька днів їде назад, щоб розповісти в своєму місті серед братніх хлопців про нашу роботу. Але йому нічим довести, що в нас робота почалася на ять. Його відчит перед Губкомом буде сухий, якщо ми не поміркуємо над одним питанням. А саме...

Чернова захлиналась од слів. Вона бажала, якнайшвидше скінчити свою промову і, частенько збиваючись, насувала одне слово на одне і несвідомо утворювала сумбур. Та не зважаючи на хвилювання дівчини, збори розуміли, що вона хоче сказати. Всі уважно вислухали її доводи, і дізнавшись, що Чернова хоче віддячити Губкомові безпосереднім придбанням—продуктом власної роботи, заплескали в долоні і запропонували негайно доповнити резолюцію.

— Я пропоную накласти велику банку повидла і доручити товаришеві Чайці одвезти його до губернії та похастувати наших товаришів. На мою думку, тоді вже ніякий біс, вроді Упродкома, не протягне своїх пазурів до комсомольського добра, так героїчно здобутого.

Всі зрозуміли щире бажання Оленине. Збори загули, як схвилюваний вулик. Сазонов знову вхопив олівця і почав дописувати останню пропозицію.

Можливо, я не протестував би, коли б на мене благальними очима в ту мить не подивилася Віра. Згадка про улюблене повидло запалила її новими думками. Сподіваючись на мою згоду, вона посміхалася й манірно косила очима. Вона найперша заплескала в долоні.

Тоді я вийшов на кон із-за столу і попросив пробачити мою прикру незгоду.

— Бачите, любі хлопці, з вашим повідлом буде багато мороки. Ну уявіть, з вашою півпудовою банкою, до речі шкляною, я буду їхати назад! Скільки ж я намуцуюся з нею?! Поперше—тяжко з нею вилазити на дах, подруге, я легко розіб'ю її і ваше повідло загине без покаєння та благословення. Потрете, залізничне ЧК подумає, що я мішочник і заарештує мене. Поки я звільнюся, мій поїзд буде від тої станції верстов за п'ять. Значить, з якого боку не візьми, нічого не виходить! Видко, доля судила губкомівцям не спробувати вашого чудового повідла...

Я сів. Але що почалося зі зборами! Таранець скочив з місця і нагогошивши волосся, почав кричати, що Губком рано почав гордувати. А раз так, то на чорта він здався садоградцям! Якщо я відмовляюсь прийняти подарунок, то вони можуть з неславою виставити мене з власного клюбу, бо виходить, я приєднуюсь до вимоги Упродкому і стаю активним ворогом садоградського комсомолу.

— Я даю обіцянку, що товариш Чайка звідси не виїде без повідла! Це йому не Губком. Хай знає, чим дише маса. А якщо він боїться ЧК, то наш комітет у повному складі напише йому революційного мандата на право провозу банки з подарунком.

Так казав Таранець. Збори підтримали його і, скільки я не просив, мені не дали говорити. Товариство одногolosно прийняло останню пропозицію Сазонова і той широко засміявся, побачивши, як зіщулився я. Білі зуби застрибали на його вустах.

Я отримав несподівану поразку. Почекавши, поки заспокоїлись, я підняв руку і смирно попрохав:

— Для повної форми я прошу обрати делегата! І тоді справді Губком упевниться, що у вас робота розпочалась на ять і що, крім повідла, у вашому комсомолі єсть живі люди. А делегату, чи делегатці (вибирайте, кого хочете) корисно побувати у великому місті.

Збори змінили немиість на миість. Вони охоче згодились на мою пропозицію. Знову виступила спокійна Олена і висунула кандидатуру однієї доброї дівчини... кого б ви думали?—Віра Михайлівни Серце.

— Протягом останнього місяця ви всі напевне бачили, з якою дбайливістю ставилась товаришка Віра до нашого майна. Он спитайте Акульку, як вона вчила берегти повідло. Віру можна вважати повідловою професоркою. На мою думку, вона зуміє добре впакувати банку—мати дасть їй кошика, різного лахміття, щоб укутати її. Віра збереже банку до останньої хвилини, і наші любі губкомівці добрим словом згадають нашу організацію. А Чайка допоможе їй видертись на дах. Отже, гадаю, що ніхто не проти...

Тоді Таранець—витриманий син пролетаріату, проголосував її кандидатуру і твердим голосом сповістив:

— Одногolosно! Чуєш, Чайко?

Віра звеселіла. Вона ніколи не думала, що їй доручать таку важливу справу. Пиха ушарувала її обличчя і самозадоволення розлилося білою сметаною на лицьях. Вона почала безпричинно посміхатись і вдячним поглядом дивилась на свою подругу та тих товаришів, що їх вона навчила танцювати

«діріжабля». Серце зраділа, дізнавшись у такий відповідальний момент, як присутність інструктора Губкому, що вона користується не аби-яким авторитетом.

Далі збори перейшли до чергової справи, до затвердження в члени КСМ товаришів з ініціативної групи. Знову хлопці почули чудернацькі слова про «повноправних синів революції», про те, що їй «скучно вдома, а мати вічно моляться». Таких товаришів збори затвердили безумовними членами. А учнів передали до «Комсоучу». Зачитали також і заяву Серце.

Коли юнаки і юнки почули незнайомі слова про «пролетарську етику й естетику», очі в них заблищали здивуванням і повагою.

Для них це звучало дуже вчено, розумно! Значить велика людина з неї виросте, якщо стоятиме на твердому ґрунті. Ніхто не заперечував, і Віра стала членом «Комсоучу». Навпаки, я почув розчаровані слова однієї особи, що пожаліла, чому Серце—не член комсомолу.

— Я попрошу, щоб мене перевели до Комсоучу. Я хочу бути з нею!

Реорганізація юнацького клубу пройшла досить швидко. Всі задовольнились—і козлища, і вівці. Та й Таранець радів з завершення роботи і щоразу шепотів:

— Без бузи обійшлося.

Наше засідання скінчилося традиційним чаєм. Я поглянув у середину бочки й ахнув од здивування. Скільки там було повидла, скільки хлопці не їли—а воно так повільно меншало!

— Нам вистачить на два-три місяці, упевнено одказав Микола, частуючи мене.

Віра постаралася обрати місце напроти мене і її лисячі очі весь час стрибали по мені.

— Наше знайомство міцніше, товаришу Чайко. Я дуже вдячна тобі за сьогоднішню пропозицію обрати делегатку.

Я схилив обличчя над чашкою чаю і старався заховати іронічну посмішку в широкий скибці славетного, прекрасного, твердого хліба доби військового комунізму...

VII.

Ви певно думаете—я досадував і злився, що довелось їхати додому в супроводі Віри Михайлівни. Ви помиляєтесь! Це хитре чортеня ловко вместилося на даху і розважало мене цікавою розмовою про всілякі речі.

Коли б ви знали, як вона раділа, що за державні кошти побачить місто і знову завітає до своєї тітки!

— Тітка, моя хрещена мати, надзвичайно любить мене! Ще в дитинстві вона пестила і з кожної нагоди дарувала мені іграшки, цукерки тощо. Вона не сподівається, що я повернусь. Ух, а зроблю ж тарарам там. Я їх добре закручу, хай знають свою племінницю-комсоучку!

Поїзд звичним черепащачим кроком сунув по старій путі і я бачив з вагонного даху знайомі краєвиди. Знову опанувало мене почуття широкого повітряного простору, знову я линув на побачення до праматері-природи і заглиблював мовчазний погляд у далекі розмаїті обрії.

Я відпочивав од тягання важкої півпудової банки і витирав останні краплини поту. Бо справді, з тим повідлом нам було не мало мороки. І коли б не мандат, писаний рукою Таранця Миколи, повноправного нащадка революції, ОДТЧК обов'язково було б удруге конфіскувало конфісковане повідло. Який я вдячний був Таранцеві!

Я взяв насолоду відпочинку і віддався широкими грудьми гарячому сонцю, що знову смалило з жовтого вікна блакитних хоромів.

Віра була добра товаришка і супутниця. Не зважаючи на деякі риси, я полюбив її (не покохав, а саме—полюбив) за її щирість і прямоту. Принаймні вона вмila одстоювати свої погляди і кілька разів довела, що вона вміє мислити і розбиратися в життєвих справах.

На великих станціях я діставав окріп, напував чаєм Віру Михайлівну і дратував її жартівливою згадкою про те, що їй лише шіснадцять років.

— Не бери мене, Чайко, на цугундер! Я тобі не комсомолка, а комсочка. Це, брат, посерйозніше!

Я похитував головою і знову дразнив дівчину.

— Що з тебе буде років через п'ять, коли Віра Михайлівна стане Вірою Серце, великою і товстою. Тебе одгодують тітки повідлом так, що ти будеш схожа на добре порося!

Я підбивав її розв'язати кошик і взяти хоч пару ложок з банки до чаю. Наче Мефістофель, я спокушав дівчину зробити злочин проти садоградської організації. Та дарма, вона рішуче одкидала мої прохання і навіть біла по руках, коли я починав розв'язувати шпагат.

— А як украдуть, що тоді робитимеш? З яким обличчям з'явишся до комсомолу,—напосідав я, вдаючи із себе сторонню особу і нав'язуючи їй звання «делегатки».

— Я не спатиму! Я догляну...

Так минав час. Знову надійшла ніч і Віра лягла біля кошика, вчепившись обома руками за ручки. На цей раз вона взяла з дому ковдру і подушку. А я розташувався на піваршина од неї і притулив свою голову до банки. Я не чіплявся за кошика, бо у-вісні однаково розкидаю руки і злодій легко вихопить наше майно з холодних долонь.

Лежачи, ми довго розмовляли, дивилися в небо на золотий розсип зоряного піску і безпечно мріяли про дальні світи в необмеженому космосі. Ми вдивлялися в фіолетову пастку нічного звіря, що проковтнув денний світ і простяг до нас золоті кутняки—позубні падучих зірок. Розпливне саяво синьої темряви сунуло над нами світлим туманом і ми не чулися, як сонмічно охопив наші тіла і налив великою вагою втоми.

Я спав не прокидаючись, і напевно ніч закінчилась би без жодних пригод, якби по дахах не ходили непевні люди. Злодії користувалися зручним становищем: красти зручно й добре, бо пасажира, котрий прокидався в момент крадіжки, вони без жодного слова скидали з даху, і тоді на землю, а частіше на рейки, падав переламаний клубок кісток з порваними жилами і розшматованим м'ясом.

Горе пасажирові, що протестує! Як прокинешся, краще скажи їм: «це не моє, їй-богу, не моє»!

Віра теж спала по-юнацькому, міцно й безпробудно. Але вона не покидала ручок, трималася за банку.

А злодії робили свою справу.

Крізь сон я почув жахливий крик...

Як божевільний, я схопився з місця і зацокотів зубами од несподіваного зворушення нервів.

Я вмить усвідомив наше становище... Я стояв на даху на весь зріст і туманним зором свердлив далину. Поїзд з тихими прицоками колес спускався з гори до численних вогників якоїсь порядної станції. Небо, як чорний шолом, висіло над головою і дихало холодом. Лише на сході сяяв немічний блідний і недовровний місяць. Фантастичне сяйво обливало рідкими струмками картину трагедії на даху.

Я побачив на самому краю вагона перед переходом Віру Серце.

Вона зупинилась над залізною безоднею коліс і несамовито кричала навздогін двом чи трьом особам, що, стрибаючи через інтервали, тікали в кінець поїзда, поволі зникаючи з кону.

— Моє повидло, моє повидло!!!

Віра стояла, як зелений привид. Вона широко розвела руки і схвилювано махала, закликаючи на допомогу. Капелюшок злетів з голови і вітер скинув його з вагону. Спідниця теж розвівалася по вітру і танцювала довкола напружених ніг. Волосся розсипалось і одкинулось убік.

— Віро, вернись назад, вернись!—закричав я, побачивши, що поїзд наближається до телеграфних стовпів, що перекидалися дротами через залізничу колію.

— Що я скажу Губкомові? Рятуйте моє повидло!—кричала скорботно Серце. Вона заливалася лякливим плачущим криком, і не мала сили та сміливості перестрибнути через інтервал поміж вагонами.

Стоячи спиною до паротягу, я поглянув назад у далину, туди, де на вагонних східцях зникали злочинці. Останній ховався з великим клунком. То був кошик з банкою.

Я ще раз гукнув на Віру, вона не чула мене. Тоді я повзком поміж чужих тіл, що вже зворушилися і злякано обдивлялись навкруги, дістався туди.

Не встиг я простягти руку допомоги, як сталося несподіване. Поїзд влітав на станцію і дзвенів поміж пакгаузами. Я помітив, що стовпи телеграфні з низько навислими дротами, простяглися впоперек нашого шляху. Потяг стишував ходу, але дроти раптом збили з ніг Віру Серце, що впала з тихим зідханням нестями, тяжко відкинули на дах, далеко від того місця, де вона стояла...

ЛЕВ СКРИПНИК

КОРТОЯК

Молодь... Молодь.. Молодь... Кучеряві чуби, розхрістані сорочки, через рамена кулеметні ленти з набоями, вершники гарцюють на конях, ніби й справді увесь свій короткий вік вікували в сідлах, дзвінко регочуть, зачіпають гострими словами дівчат, що зустрічаються по дорозі, чи на полі, виблискують ефесами шабель, дулами легеньких карабінок...

І ще—тачанки, грізні дула «Максимок», трюхляпі «Кольти», курява, гуркіт, брязкіт і, знову—молодий задьористий сміх, дотепи, у кожному русі одчайдушність, байдужість до смерті, що може скосити першого-ліпшого з цих юнаків—сьогодні, завтра, через годину, через декілька хвилин.

Ще далі. Важко гуркоче батарея, риплять сідла під вершниками, погрозово регочуть беззубі, страшенні гармати, хропуть змилені коні, яких майже щотижня міняють гарматчики на свіжих.

А позаду тягнеться на селянських возах «обоз». Вбогий обоз і найцінніше в ньому—набої до рушниць, кулеметів і гармат та декілька штабних «Ундервудів». Про амуніцію та їжу й говорити не доводиться. Кожен з хлопців вдягнутий у віщо є—починаючи з відбитих у ворога мундирів з відрізними погонами й кінчаючи сірими від пороху, а колись білими розхрістаними сюртуками.

Це й є, колись славетний на південному фронті, Богучарський полк, з молоді,—шаhtarів, робітників, залізничників, селян. Озброєний цей полк чим хочеш—траплялися навіть мисливські рушниці, дробовики, з якими ще діди на качок полювали, берданки, а один юнак мав рушницю системи «Кранк»—важучу й стародавню, в «Севастопольську кампанію» російська армія була озброєна «Кранками». Де він узяв цю дивовижну зброю, я й досі не знаю. Певно в якомусь музеї схопив під «гарячу руку».

Дехто мав відрізи, а хлопці, в яких були сучасні «трюхлінейки», вважали себе за найщасливіших вояків.

—Ця не піддасть... —говорили вони і глузували з власника «Кранка», який теж не ліз до кешені за відповіддю, хоч аж переносила його на один бік проклята «Кранк». Йому море по коліна і він відповідає:

—Що там ваші трюхлінейки? Фью! Дурниця! Стрельнеш з неї,—навіть не чути... А ось моя «Кранк», як бахне, то не лише ворога, а й самого тебе з ніг зіб'є... Фу-у...—І витираючи піт, бадьоро заводив:

Так вперьод, друз'я, вперьод
Краснії гусари...

І зараз же буйний мотив пісні підхоплювала сотня голосів, розсікала чисте, привільне повітря.

У лад пісні зручніш тупотіли ноги. Я пригадував тоді Французьку Революцію, з її «Карманьолю» і такими ж одчайдушними хлопцями, які добре тямили лише те, що нічого вони не загублять у цій боротьбі, крім своїх ланцюгів та завжди голодного життя.

**
*

Ішли, йшли, співали, часом перестрілювалися з ворогом, і знали, що майже з усіх боків ми оточені ворогом—загонами Денікіна, Шкуро, Мамонтова, генерала Гусельщикова, Олексієва, і що мало-мало хто видереться живим з цієї «коробочки».

Найжахливіше було попереду—це пробитися крізь ворожі лави, через місто «Кортаяк» і з'єднатися з Кубанською червоною дивізією (33), яка перебувала аж за містом Павлівським на Дону.

Передбачалась тяжка, нерівна, смертельна боротьба, і мій наводчик 1-го кулемету (я був тоді кулеметним чотовим) Павло,—русявий, широкоплечий, з подовгуватими блакитними очима,—хитав головою і, присвистуючи легенько, казав:

— Д-да... Утєто тобі, бабо, і Юр'їв день... Пробитися... Красивеньке дільце, нічого казати:—їх десятки тисяч, а нас три «розлатаних» полки, так би мовити, півтори каліки... Йди-но, побийся з ними...

Тоді Катька Жданова, юна, струнка Катька, що підносила кулеметні ленти, воду, перев'язувала поранених, варила картоплю, латала подерті сорочки—незамінна Катька,—блискала очима, тріпала кучерями і призириливо спльовувала.

— А ти що—злякався вже? Ех, ти—вояка! Картоплю б тобі на кухні чистити, а не біля кулемету поратися. Бідненький мій, заплач ще, може й легше буде... Смерти злякалося, немовлятко. А в копальні з гнилим «кріпом» ти не загинув би? Га? Геть би таких, як ти «червоноармійців» ломакою, ломакою, щоб паніки на других не наганяли... Боягуз...

Павло червонів.

— Катько! Не мели язиком багацько! Розбрехалася дуже!

— То що? Може по пиці даси? На! Бий! Такі, як ти, лише з жінками й воюють...

Павло похмуро мовчав деякий час, крутив цигарку, потім пихнувши синім махорчаним струмком, уже спокійно доводив.

— Дурна ти... Хіба смерти я боюся? Либонь не знав, на що йшов? Але ж ще трохи пожити хотілося б, побачити, що далі буде... Як воно комуна й усе інше... А замість цього від рук якихось паршивих генералів та обдурених салдатів здихати доводиться...

І тихо додавав:

— Та й дівчина в мене є в Донбасі... Вагітною залишив її. Син уже в мене. Більшовиком би його хотілось забачити... І щоб увечері сиділи ми з ним, а я б йому про цю війну розказував. Про те, як ми комуну здобували... Син—більшовик і батько теж, і життя б якесь наше було... ну, нове

життя... Ми—господарі землі, ми правимо самі собою... А вони—бач як. Запитати... Дурна ти, дурна Катю... Хіба ж я смерті злякався? З «маминих синків» хіба я?

Катьчине обличчя м'якшало і карі очі їй бралися тихим смутком.

Тоді бачив я, що Катька зрозуміла Павла. Насправді наша «Катюшка» була ніжна, мила й чутлива дівчина, але вона розуміла, що війна—то є війна, до ворога ставилася жорстоко, і ніколи не скаржилася ні на що, нічого не боялася. І частенько бували часи, коли Катька-червоноармієць ставала Катькою-жінкою. Я пам'ятаю один момент. Ми відступали від Міллерово. Мене було поранено в праву ногу і я страшенно мучився, лежачи у двоколці. До того мучився, що очі мені наповнювалися слізьми, і я міцно стискував зуби, щоб не зойкнути по-звірячому, щоб не розтяти цим диким зойком повітря і не нагнати смутку на товаришів.

І ось, коли я лежав заплющивши очі, чийсь м'які вуста припали до могого чола й ніжна рука обвила мою шию. Я розплющив очі—коло мене сиділа Катя, з кулеметною лентою через плече і... з вогкими, вогкими очима. Шепотіла по-жіночому, якимось особливо жалісно і тоскно:

— Милий мій хлопчику... Боляче тобі? Мій любий, хороший мій. — І легенько ворушила моє немите, шорстке волосся:

— Мій милий! Хороший мій. Заспокойся, хлопчику. Усе пройде, ви-
дужаєш...

І знову припала м'якими вустами до мого спітнілого лоба. І так легко мені зробилося, так добре від цих простих, жіночих пестощів, що на час забулися болі, здавалося, що двоколка не трусить мене з боку на бік і я не на землі, а десь у повітрі пливу легко-легко.

Я не знаю, що це, але від цього почуття я заплакав, припавши до Катиних грудей. Це були такі солодкі сльози, яких у мене ніколи не було. Я цілував її і шептав:

— Катю, Катю... Яка ж ти хороша! Яка ти гарна, мила, моя дівчинко.

І почув, що дівчина теж потихеньку схлипує і шепче:

— Скільки муки! Скільки болю! Прокляті, коли ж ми розтрошимо їх? Коли вони покинуть нас терзати? Скільки віків вони частували нас лайкою, нагаями, кулями! Бідненький мій... Сюди, сюди поклади голову, так краще.

А другого вечора, ця ніжна дівчина стояла коло вусатого Молоховського, комполка і вела з ним гарячу суперечку за полонених офіцерів, яких начполка думав відправити до штадиву. Кричала, розмахуючи руками.

— Який там штадив? Який там штадив, коли дорогою їх можуть відбити білі? Зняв допит, і годі. До «штабу Духоніна» цю золотопогонну сволоту! Ще кулі для них знайдуться! Розстріляй їх, або на, на!.. Стріляй мене зараз же. Дивись! Он товариш Скрипник, он інші товариші, а скільки трупів, скільки мук вчинила нам ця сволота золотопогонна. А ти панькаєшся з ними! Зараз же до стінки!

...Офіцерів було розстріляно. І своєчасно, бо через півтори-дві години білі повели такий шалений наступ, що офіцерів, певно, довелося б кинути,—певніше, про них просто забули б і вони розбіглися б.

Ніжність, поцілунки... Сльози над муками товаришів і... «До стінки! Негайно!». (Катя входила до складу військово-полкового трибуналу).

Воїстину таких Маратів у жіночому образі могла породити лише Велика, Свята й Кривава Революція!

У селі «Синявка» ми зупинилися на трьохденний відпочинок. З Москви кинуто було два полки, і вони, пробившись через «коробочку», на дуже короткий час змінили нас, стомлених до останнього.

Два полки! Це—краплина води у порівнянні з ворогом, але й ці два полки неймовірно підбадьорили нас—оточених з усіх боків, загнаних, обдертих.

Прийшли увечері. Брудні вулиці, дві-три зачинених крамниці, церква, що ось-ось упаде, хатки сіренькі—от і маєте «Синявку».

Прийшли якраз після скажених днів, на вулицях болото, гармати в'язли в калюжах і доводилось допомагати коням, щоб не вийшло замість «Затопленого дзвона» — «Потоплена батарея».

Але увіходили зі співами, кохалися червоні прапори, з-за тинів та парканів визирали селяни, і я чув голоси:

— Ну й братва!

— Голі, босі, обдерті, а дивись же—співають!..

— Богучарці—одним словом...

Селяни знали вже, що увіходили богучарці—славетні, непереможні богучарці. Гомоніли, показуючи пальцями на вусатого, здорового комполка, що їхав попереду на змиленому коневі.

— Молоховський.

— А так, так! Він.

— Молоховський! Диви, сину, он сам Молоховський.

Сибір, Кавказ, Україна, кожен повіт і губернія мали своїх героїв. На Вороніжчині цим «героем» був наш Молоховський,—друзі раді були бачити його, вороги ховалися й тримтіли від одного його прізвища.

Молоховський і справді був смілива, дотепна й розумна людина. Він був умілий керівник, умів раптом налетіти на ворога, коли була можливість, та без шкоди для себе перемогти ворога різними засобами; умів швидко й також без шкоди для себе відступити, коли це було потрібно, умів наказати, «піддати духу» бойцям—ось чому наш полк був майже цілий і озброєний, тоді як сусідній Бобровський полк згубив сливе три чверті бойців, а решта блукала ледве-ледве озброєна, маючи усього шість-сім кулеметів та дві гармати з чотирьох кулеметних ватаг (по чотири кулемети у ватазі, а в полковій дванадцять) та двох батарей і п'ятьсот-шістьсот бойців з двох тисяч

І бойці, і зброя загинули під с. Шестаково, а бились же ми поруч. Та бобровці мали за командира людину нерішучу, слабовільну, мало обізнану з військовою справою, у той час, як ми мали рішучого, сміливого командира (колишнього салдата, пораненого ще за імперіалістичної війни чотири рази, та за громадянської тричі). Нашого полка боялись вороги. Особливо кал-

мики, ті відразу ж кидалися в паніку, довідавшись, що проти них ідуть богучарці.

* *
* *

Розмістилися по квартирах, виставили застави і відразу ж за діло! Культком (власне політком та Молоховський) не дрімав. За годину-півтори сиділи вже в хаті комполка, пили м'ятний чай і обговорювали як перевести «культурний бій» у Синявці в час нашого відпочинку.

Молоховський, трохи шкандибаючи, ходив по кімнаті зі шклянкою холодного чаю в руці, без паса й шаблі і говорив:

— Гаятись нема чого! За цей час ми повинні багато зробити тут у Синявці... Завтра ж уранці—у дзвін, і зібрання... Я кажу промову, потім ти, політкоме...

Катя рішуче струснула волоссям:

— І—п'єсу!..

— Яку п'єсу?

— Дурниці!

— Ні, не дурниці, а справжню п'єсу. Ось! (Вона витягла потріпану книжечку):—«Боротьба за волю». Ану, режисер, до справи! (Режисером був командир другої кулеметної ватаги).

Зацікавились. Книжечка була тоненька,—п'єса всього на три дії. Зараз же розподілено було й ролі. Я грав Алмазова-зłodія в останній частині. У першій малого Алмазова грав хлопець років чотирнадцяти—комсомолец і добрий кулеметник. Катя—мати. Участь узяв навіть Молоховський—грав пристава. Павло був попом, кіннотчик з вибитим оком—тюремного вартового і т. і. Усім знайшлися ролі й усі були задоволені. Зараз же відбулася й репетиція. Розходились пізно вночі з умовою: завтра об одинадцятій годині—одна репетиція, після четвертої—«генеральна», а по тому—постановка.

Коли проходили темний, вузький провулок, несподівано: Б-бах! Б-бах! Б-бах!

Політком (купець по п'єсі) хитнувся, схопився за руку й застогнав. Дехто з нас вихопив нагани і разом собі в провулок: Б-бах! Б-бах!

А Катя вже була коло політкома й схвильовано питала:

— Що? Що вам політкоме? Де поранено...

Політком простягнув руку, і Катя, зірвавши з голови хустку, зараз же перев'язала її при світлі сірника. Зворушливо питала:

— Ну, як вам? Як?

Політком блідо, потужно посміхнувся:

— Нічого... До весі... чи пак до «купця» заживе... Усього лише півпальця загубив у Синявці. Та це не біда... Але хто це міг зробити?... Хто?..

Бідолазі було боляче, але він терпів. Катя взяла його під руку і ми знову пішли далі. Увесь час політком бубонів:

— Яка ж це сволота зробила? Яка? Ну, та ми дізнаємося.

На біль він намагався не звертати уваги, хоч відбита половина пальця, це не абищо.

Катя суворо стиснула кулаки:

— Знайдемо!.. Тут їх, певно, гурток білої погані. Нічого. Завтра ж розрахуємось. Добре, що темнувато й місяць якраз за хмарку заходив, а то й голову «відшморгнув» би, падло... Ну, нічого. А ви, політком, покиньте носити вашу каску... Вона вас так відрізняє від усіх.

Політком ішов, зціпивши зуби й ні разу не застогнав. Він теж був загартований хлопець—комсомолец з Ленінграду, бився з Юденічем, потім, після поранення, його перекинуто було на наш фронт. Катя похнюпилась і йшла, глибоко замислившись. Певно міркувала, як захопити ту селянську банду, осередок той «золотопогонний».

* * *

Вранці коло волости гудів великий, бородатий і безбородий, натовп селян, димилася махорка,—і з «трибуни» (вхід до волости) казав палку промову Молоховський: про білих, про більшовицьку мету, про комуну, яку тоді ще більша половина селян відрізняла від більшовиків.

Могутній голос його лунав у натовпі, відбивався луною десь у кінці площі, а сміливі очі твердо й одверто вп'ялись у свою аудиторію, ніби не маючи сили відірватись від неї. І також несподівано:

— Б-бах!

— Що?

— Хто?

— Б-бах!

Промах.

— Тримай! Тримай його!!!

— Он, він, он!

Група юнаків рвонулася за якимсь чоловіком, що кинув димний від пострілів бравнінг.

— В Молоховського стріляв?!

— Ах ти ж, стерво!

— Ну, стій...

— Ага!..

Чоловік, що був плігнув через тин,—зачепився. Хтось із хлопців міцно схопив його і стяг назад. Підбігло ще декілька. Людина пручалася й дзвінко кричала:

— Хами! Хами ви! Все! Вмєсте с вашімі героями! Мер...

Бац! Хтось з розмаху ахнув «стрільцеві» по пиці. Той хитнувся. Тоді увесь озвірілий натовп кинувся до нього.

Та Молоховський гучно й грізно крикнув:

— Не бити! Не смійте! З'язати його!

...Натовп слухняно розійшовся, і лише декілька парубків та червоноармійців поралися коло «стрільця».

Старий дідок, випускаючи струмки диму, шамкав:

— Вчитель це... Штарший попів син. Не хочеться йому властї, значить, совєцької... За кандетів він. От і штрїляв... В охфічера не штрїляв би він, а нашого брата їм хїба шкода? Е-е-х, господи, боже мій...

**
*

В цей час у культосівському театрі теж ішла гарячкова робота. Хлопці рубали, стругали, жінки, що десь узялись, змітали павутиння зі стін, зі стелі, шили з чувалів завісу, яку тут же розмальовував наш художник-кіннотчик Сашка Герць і, взагалі, покинуте помешкання обертало в красиве, чисте, розмальоване (на стінах уже висіли гасла, заклики тощо).

Ванька кулеметник, з сокирою кричав власникові «Кранку», що заліз на гору:

— А ну ти, «Кринка», вдар ще, во ім'я інтернаціоналу...

— Жінки, жінки, не баріться там!..—підганяв художник,—дошивайте скорше, бо мені ще треба над головою червоноармійцевою серп з молотом приставити.

— Дивись! Та й намалював же, бісів син!..—дивувалися юнаки.

— А кого намалював! Кіннотчика! Диви, нашого брата, піхтуру, не намалював...

— Зафарбуй коня,—реготався хтось,—і намалюй сіно... І щоб цей червоноармієць з біноклем на сіні сидів...

— І вуса йому зроби, як у Молоховського...

— Та відчепіться ви геть від мене!..—одмахнувся художник.—Без вас праці багацько... А тут ви ще заважаєте...

— Не лізь сюди, сукин сину,—кричав хтось з зіркою на кашкеті і з... мокрою ганчіркою в руках,—бачиш вимите? Чи хочеш, щоб тобі пику вимив!

— Слід, слід! — підхоплював хтось,—вона в нього з народження не мита!

Але — А тебе видно піп хрестив, та в купіль саджати відмовився,—беззлобно відповідав «узятий на мушку» піхотинець, у гаптованому золотом, але, далі нікуди, брудному гусарському доломані—все одно, мовляв, не відмиєш поросяти такого. Бруд хіба лише конячим шкреблом віддереш, або обпалиш, як свиню під різдво... Так ти й залишився...

— Т-так...—роздумливо сказав хтось стрункий і високий (певно, гарматний), бруду на нас, справді, хоч шкреблом віддирай... Набрались. Треба хоч заради спектаклю сьогодні помитися та одяг тее... Це буде краще дотепів і вошей, що зграями гуляють по наших тілах...

— Правильно!

— Після праці—до річки всі.

— Дайош.

— І поголимося.

— Ех! Давай-но ту лаву сюди...

**
*

А у мойй квартирі відбувалась репетиція. Режисер хвилювався, метушився, розмахував руками.

— Не так! Не так! Вартовий, а ну грубше... Що ти, ніби дівчина верещиш? І кроки твердіш! Та-ак...

І морщив чоло—пристав (Молоховський) ще й досі не прийшов. Чи не бісова тобі робота? Ну, нічого. Цей ніде не підкачає, а ось з «купцем» Павлушкою—чиста біда! Хоч би товстий він був,—так ні ж! Худорлявий, стрункий, як дівчина. І вдачі купецької немає в нього... Може грим трохи тє... допоможе. Подушок можна на живіт накласти. А під очима—трикутники намалювати, щоб не були ці, гемонські, очі, такі довгасті, як у дівчини... Е-ех! Біда з таким купцем! Вошима б йому торгувати, насправді, а не грати роль купця.

— Та голосніше ж, голосніше, ти, купче!.. І по череву себе поляпуй! Грайся ланцюжком на жилеті, щоб бачили всі. Так. Ну, ще голосніше! Баском, знаєш, таким—я, мовляв, не абищо,—з приставом чай п'ю! Плювають мені на все... Катю, а ти хусточкою очі більш три. Щоб було повне вражіння, ніби ти плачеш.

— Ну, плач же дужче!.. Правильно!

Репетиція вже кінчалась.

І несподівано:—Тук-тук-тук у двері. Вістовий...

— Товаришко Жданова й товариш Скрипник! Молоховський наказує зараз же до штабу. Негайно... Там таке, таке коїться! Ну-уу просто...—та й побіг кудись далі.

Ролі ми вже свої скінчили, і прожогом,—я без кашкета, Катя просто-золоса, теж біжимо до штабу.

— Що таке? Що?

На вулиці купками селяни, про щось гаряче розмовляють, розмахують руками.

Щось певно скоїлось. Але що? Цікавість надає кроку і ми сливе біжимо.

— Скрипнику, наддай ходи!—Кричить Катя, і підстрижені кучері її од вітру розвіваються.

— Та не можу ж я швидче, нога в мене підбита... Ти ж знаєш...

Катя чомусь червоніє і зменшує крок...

Ось і волость. Селян уже майже немає, лише окремі купки про щось розмовляють і стискають кулаки.

Та що ж таке, що?

Нарешті хата з написом на паркані крейдою:

— Штаб Н-ського полка...

Нижче непристойні словечка—двогтем, олівцем, крейдою. Тут, видно, мешкає дівчина, яку не люблять і допикають їй чим можна. Ну, наплювать...

З-під брами вискакує з п'ять собак.

— Пішли, виказались би ви! Геть!..

Ми в подвір'ї...

Не встигли хлопці прибрати культкомівський театр, а ми—закінчити репетицію, як увесь синявський білогвардійський «осередок» було заарештовано й приведено до штабу.

Вчитель, якого спіймали після того, як Молоховський обіцяв подарувати йому життя, з умовою, що він викаже свою банду—негайно ж подав список усіх своїх товаришів, які поставили собі за мету забивати «комісарів» та підготувати на селі повстання.

В першому їм частково щастило, другого ж вони не могли зробити, бо село вже було в руках у білих і зазнало нагаїв та шибениць. Селянство не йшло за повстанком, який поволі почав розкладатися.

Майже ридаючи, попівський син казав:

— Я—мирний собі, вчитель... Ну, уявіть собі, мене майже силою надіслали на цей терористичний акт—забити вас, товаришу командире!.. Я витяг жеребка, і пішов... Мене спантеличили... Збили... Я—за совдепію... Я майже з дитинства революціонер... Помилуйте...

Тут же був і хазяїн квартирі Молоховського, куркуль, що сповістив учора повстанком про зібрання й про те, що поміж іншими йтиме політком у касці. Не мало він видав червоних командирів і не мало загинуло через нього червоноармійців та найкращих радянських робітників. Він сидів похмуро, дивлячись униз на свої «бутилками» чоботи. Увесь повстанком складався з дванадцяти душ—двох ще не спіймали. Тут були три попівських сини (два вчителі і один студент духовної семінарії). Було двоє денікінських офіцерів, які залишилися, щоб збирати прихильників білих.

Куркуль був тут—бородатий, у жилетці і теж у чоботях «бутилками». Вчителька—дочка почтмейстера повітового міста, дружина одного з офіцерів. Знову куркуль, крамар колишній. Двоє—студент другокурсник, син найбагатшого куркуля на селі, і колишній «господин урядник».

Деякі з них ховалися, деякі легально жили в батьків, різними засобами діставали папери, «що до війська вони непридатні через хвороби».

На допиті всі, крім одного з офіцерів, трималися, як боягузи—прохали помилування, звалювали вину один на одного, плакали, стоячи навколюшках.

На запитання: хто стріляв учора в комісара, офіцер гордовито сказав, не підймаючись з місця:

— Я... і жалею, що не убів ету тварь!.. Как ненавижу я вас—оборванци ви, гніліе узурпатори! Убийци святого мученика, вашего государя императора! Мер-р-завци! Я погібну, но помніте, что каждая пролітая капля крови вашего царя,—отольются вам, сахалінськіе ви вори, бродягі, мошенники!

Обличчя Молоховського налилося кров'ю... Дико блиснули очі, рука в корчах схопила рукоятку «Мавзера». І здалося мені, що мить іще, і офіцер упаде тут же з проточеним кулею черепом. Але комполка був людина великої сили волі. Він стримався і лише процідив крізь жовтуваті від тютюну зуби.

— Менш язиком бреши, ти, кате вічний! Ви вміли з нас шкіри здирати, а ми—«мошеннікі» й «сахалінськіе вори», лише кулею вам платимо... Мовчать мені перед судом!—і до того грізне було його обличчя, що навіть офіцер замовк і витяг з кешені руки.

Допит тягся недовго. Через дві-три години пішли радитися. В Каті блищали очі й тонкі брови її були похмурені. Мені свербіла рука тут же порубати цю наволоч. Молоховський ворушив вусами й кусав губи. Радилися не довго. Перша ж Катя, дзвінко, уся тримтючи від ненависти, скрикнула:

— До стінки! Усіх, з одинадцятим господарем цієї квартири! До стінки, і не ховаючись, а прилюдно, бо ми не кати, а рятуємо революцію!—І бліда, спітніла, вона сіла на стілець.

Усі руки підвелися догори. Жодного голосу, жодного вагання... Лише по нерівному диханню кількох грудей, по блискучих очах та суворих обличчях можна було помітити грізне, як морський шторм, хвилювання.

...Знову дзвін на гвалт, знову натовп і могутній голос Молоховського.

— Ось вони, що забивали й мучили нас! Ось вони, ще чотирнадцять років тому, замість хліба, почастивали мирні, голодні натовпи кулями! Ось вони, що зараз ріжуть нам на чолі п'ятикутні зірки. Ось гнобителі й тюремщики!..

Далі загуло, як у розворушеному вулику.

— До стінки їх, сукиних синів!

— Розстріляти!

— Живцем, живими їх у воду! Камінь на шию і в воду!

— Нема чого говорити! Кулю їм у лоб!

— Роз...

...ляти...

...ти!.. Смерть їм, падлюкам!

.. По тому дикий зойк:

— Помилуйте! Простіть! Ми будемо вам служити!

— Господи, прости гріхи мої...

— Помилуйте!...

І хто ж? Офіцер, що так патетично обризкував брудом радянську владу.

І команда:

— По зрадниках... пальба чотою... Чота... Плі!..

Одинадцять трупів, засипаних вогкою землею...

Так кінчилася білогвардійська змова в селі Синявці... У цей час комсомолець, що грав у 1-й дії Алмазова, розклеював афіші:

Сьогодні!

Сьогодні!

Силами культосвіти Н-ського полку буде вистава

«Боротьба за волю».

П'єса А. Кубанцева. Вхід вільний для всіх!

Культосвіт Н-ського полку.

Увечері грали п'єсу. Та ще й як грали. Слухачі буйно плескали в долоні, кричали.

— Браво! Біс!

— Браво!

- Молодці!
- Спасибі, товариші!
- Браво!

Усіх глядачів не можна було вмістити. Довелося другого дня грати ту саму п'єсу. І знову—оплески, бурне: «браво, біс! Спасибі!».

Грали й третій вечір—стомлені, але раді й задоволені. Катруся сяла.

— Ну, що? Говорила ж я, що це найкраща п'єса й агітка! Ага!

Агітка це була дійсно найкраща, бо кожного дня до полку записувались усе нові й нові юнаки, веселі, ладні на все.

Полк збільшився майже на чверть, лише в Синявці. На третій день, потомлені, заснули по своїх квартирах, навіть не вечерявши.

Мені чогось не спалося, і я дивився на Катруся, що спала на окремому ліжкові, рівно дихаючи, а на вустах їй застигла лагідна, солодка посмішка...

Кусали блохи. Я вийшов на вулицю. Поряд стояла перша чота першого батальйону. Якась темна постать сиділа на зваленому дубкові, поклавши долоню на підборіддя, і раз-у-раз відблиск її цигарки освітлював обличчя. То сидів володар «Кранка». Я підійшов до нього:

— Що, братухо, не спиться?

Піхотинець швидко стрепенув головою:

— Що? Хто це? А, ти?.. Сідай, посидьмо вкупі, браток...

Я сів і скрутив цигарку.

— Мрієш усе? Певно про дім, про родину...—Піхотинець махнув рукою і, якимось розтягаючи слова, з легким сумом відповів:

— Нє, братішка. Нічого й нікого в мене немає. Залізничником я був, а батько будочником.—Глибоко затягнувся і ще тихше й сумніше додав:

— Батька повісили білі за те, що я пішов до червоних, а мати, забачивши його повішеним—збожеволіла. Де вона зараз, що з нею,—не знаю, братухо... Певно, тиняється десь по місту й ночує під парканами—обідрана й вошива...

Помовчав трохи, скинув попіл з цигарки:

— Дівчина в мене була... Га-арна... Перша моя дівчина, бо до неї нікого не любив. Одружитися з нею збирався оце, восени. Але...

Він ще нижче схилив голову і, кинувши цигарку, обома руками обхопив підборіддя. Сидів скулившись, тихий такий, прибитий тоскністю і зовсім не такий, як тоді, з «Кранком» на плечі, коли дзвінко затягував:

Дак вперьод, друз'я, в паход

Красние гусари...

— Ну і що ж?—обережно спитав я.

— Що?—чомусь прошепотів він: Та... прийшла калмичня й офіцера і... те...

Несподівано він схлипнув і вп'явся руками в волосся.

— Не треба,—казав я:—важко тобі... не говори...

— Ні, скажу... Воно якось лекше робиться, коли розкажеш кому. Д-да... Мила була дівчина, гарна, на нашу Катрю трохи схожа була. І теж комсомолка... На фабриці працювала... Отак, було, стоїмо десь звечора до сві-

танку й милуємось... Вона й весела була—пісень співала... Ніби й недавно було це... Я пішов з червоними, а їй довелося залишитись у місті. Наказ такий їй був від спілки. А потім... Потім прийшла калмичня з офіцерами... Її заарештували... До в'язниці її... і там...

Скочив і, ніби божевільний, забігав вперед і назад. Я зрозумів і без слів, але він люто вигукнув:

— Гвалтували всі... Офіцери... Калмичня косоока... Її... Любу мою... Єдину!.. А потому—роз-стрі-ляли! О-о!..

Скрипнув зубами.

— Як ненавиджу їх! Сволота!.. І як важко мені! Прикидаєшся веселим, а в самого тут... (тикнув у груди) аж рветься все. Свято для мене, коли бій: свято, бо й за неї платю і за свої муки, і за всіх таких, як вона. А співаєш, дотепничаєш, бо смутку й так у кожного з нас доволі...

Сів, і знову тихо додав:

— Заб'ють мене скоро. Я завжди під кулі лізу. А життя гарне таке... Дивись... небо яке... Зірочки миготять... Та немає її... Нема нікого з близьких... Лише товариші... Але це не те... Так і заб'ють тебе самотнього...

З провулка під'їхав верхівець і «кранківець» замовк.

— Що за люди? Е-е... Скрипник і «Кринка»... Чому не спите, бісові діти?.. Час уже, час!..

Скочив з коня і витяг кисета:

— В кого папірець?—Це був Молоховський, що об'їздив патрулів. І закурюючи, лагідно подивився на мене.

— Ну, як нога? Зовсім загоїлась? Ехе-хе... Багацько нашого брата покалічено буде, багацько ще могил виросте, але згадають нас колись... Не забудуть. Нехай завтра, післязавтра, не по-одинокі, а «оптом», а не забудуть нас. Переможемо ми...

«Кранківець» зідхнув:

— Та чи переможемо? Їх сила, зброя у них яка... А нас...

Молоховський сплюнув:

— Чудак ти, чудак... Нехай переможуть сьогодні, завтра,—але скільки комуністів, скільки комсомолу і колишніх червоноармійців залишається? Сила-силенна! Переможуть на фронті, а чи переможуть таке могутнє підпілля? Чорта лисого! Це їм не колись. А ти говориш!.. Чудак. Все одно ми переможемо!.. Молоді, молоді скільки у нас! Хіба вона помириться з ворогом, зазнавши іншого життя?..

Подивився на місяць:

— Ну, час і мені відпочити! Пізенько вже... чи пак рано... Ідуть спати й плюють на все! Об землю лихом, діди ми, чи що? Ого! Вистачить ще сили! Ми ще повоюємо!—Легко сів на коня і зник у другому провулку.

— Гарний командир, — сказав «Кринка»,—до кожного, як до брата—і підбадьорить, і пожурить, коли треба, і приголубить...

... Розійшлись...

**
*

Задрімав. Крутилося в голові:

— Коробочка, коробочка... Як миші в пастці. Потому побачив коробочку. Вона росла, росла, аж поки не затулила все, й стіни, й стіл... Заснув як забитий.

**
*

Хтось трусив мене:

— Скрипник, гайда! Підіймайся!

Чотовий патруль. Я скочив:

— Що? Що?

— Коней запрягати, будити всіх, і до збірного! (Десь далеко важко гули гармати і ледве чути цокотів кулемет). Скочив.

— Підіймайся! Їздові, до коней!

Раптом усе в хаті заворушилося, почали зіскакувати з долівки, ліжок печі. Всі протирали очі. Їздові кинулись до коней. Катя скочила і, прислухавшись до далекого бою—протягла:

— А-а-а!

Вмить усе налагоджено.

— Їздові по конях, номери по місцях!

Вилетіли з подвір'я. Коло церкви налагоджений стояв полк.

Молоховський здоровкався з ротами і в повітрі неслось:

— Здорово, товариш командир! Служимо народові!

Рушили швидко. Я примостився на хурманці й заснув.

Коли хтось трусонув мене, було вже опівдні.

Молоховський наказував:

— Комбати, ротні й чотові—до мене!

Скупчилися коло комполка. Не злазячи з коня, він заговорив:

— Товариші! Новоприбулі полки пробити «коробочку» з півночі. Наша мета—пробитися на південь і відбити у ворога Кортаяк... Це дуже важливий пункт і, коли ми його не візьмемо... Одним словом—ми його візьмемо, повинні взяти! Готуйтеся ж до страшного бою—або вмерти, або забрати цей пункт!.. Ніякого відступу бути не може... Приготуйте й доручених вам червоноармійців... А тепер—по частинах!

**
*

«Готувати» було нікого. Всі й без командирів добре знали, що шлях до порятунку один—пробитися через Кортаяк і з'єднатися з 33 Кубанською й Васильківською дивізіями. Я хотів було сказати промову, але з перших же слів мене перебила Катруся:

— Ну, годі, годі! Це тобі не на сцені. Добре знаємо й без тебе все! Або пробитися, або вмерти!

— Вмерти, або пробитися!—як луна повторив Павлушка.

Завжди веселий, Панько Романенко вигукнув:

— Краще пробитися, ніж умерти! Хоч крізь землю пробитися, але треба... Так і запиши!

— Щодо нас, ми не «підкачаємо». Двісті сорок дев'ять—ворогові, а одну—собі, коли це треба...—промовила Катруся.

Василько, комсомолец, їзовий:

— Аби коней не побили, а решта дурниця! Винесуть коні—наше щастя! Та й відгодував же я їх, е-е-х, мої милі!

Коні дійсно були у моєї чоті найкращі на весь полк. Василько добував їм фураж як тільки можна було—починаючи з прохання, і кінчаючи крадіжкою вівса, пшениці, ячменю, сіна. Цей дивний хлопець майже зовсім не спав,—увесь час він витрачав на здобич фуражу. І не раз коні виносили нас сливе з безнадійного становища, особливо, коли доводилось «затримувати наступ».

Ми сміливо підпускали ворога на шістдесят-сімдесят кроків, а потім цілі й дужі втікали від нього на наших конях. Проте ж, і для їзового нічого не шкодували: перший шмат їжі—йому, перша відбита в ворожому одязі одежина—теж йому. Як «сир у маслі» купалися наші їзові.

— Аби коні винесли, а то дурниця!—ствердив їзовий другого кулемету.

— Усе на цілому світі дурниця,—по філософському вставив своє слово Андрій, колишній студент-анархист. Він казав:

— Я пішов до більшовиків тому, що з «двох зол вибирай менше». Менше зло—більшовики, хоч це—теж влада... А казенна влада—ярмо. Так-то...—Ставився він до свого життя байдуже.

— Двадцять дев'ять років прожив—і буде з мене... А двадцять дев'ять років—це тобі не фунт ізюму.

Більш за все любив Андрій затримувати відступ. Обличчя йому рум'янилось і він строчив та строчив у ворога до останньої ленти. Любив також їздити в розвідки й «нальоти». І жодного разу його не було поранено. Усе сходило йому, «як з гусака вода».

Та все ж хлопець часто про щось глибоко замислювався, уп'явшись очима в одну крапку. Потихеньку студент нюхав кокаїн і писав вірші. Але бідолазі так і не довелося бачити своїх віршів у друкові—їх видали збіркою лише після його смерті. А загинув він дурною смертю: Василько заряджав рушницю. Несподіваний постріл, і кулею Андрієві розстрожило на шматки висок. Так і загинув цей «червоний анархист» і не абиякий поет. Перед смертю, вечорами Андрій розповідав нам просто й красиво про землю, про те, як виникло життя на землі, про планети, про хемію, фізичні явища, вчив неписьменних, і наша чота, навіть ватага, багато взнала дечого нового, багато чому вивчилась. Десь у місті, в дуже вченого попа він «реквізував» усю його книгозбірню, її ми возили у «фурманці», і, після кулеметної ленти, це була найцінніша наша річ. Андрія навіть патрулювати не пускали,—у ці часи він читав нам якусь лекцію.

Так були закладені в нашої ватазі (бери вище—полку) перші лікнепи та школа.

**
*

Вечір. Гарматний гуркіт усе ближче. Уже ясніше чути з боку Бутурлина кулеметну тріскотню та розсипаний по залізного дахові горох—постріли з рушниць. Так. Це був перший ворожий ланцюг і там билися сьомий (вірніш, шмат сьомого) полк і «Вогненний Батальйон»—міцний і страшний для ворога, як і наш Богучарський. Так. Ми повинні пробитися крізь цей перший ланцюг генерала Гусельникова, потім звернути ліворуч і на Кортаяк.

**
*

Вранці. На змилених конях прискакала чота кінної розвідки.

— Що? Як?

— Погано! Ворог суне трьома лавами.

Молоховський крутить вуса, потім наказує другій свіжій чоті:

— Гайда на лінію, передайте, щоб, яко-мога, трималися... Богучарці й Бобровці та дев'ятий полк—негайно будуть...

І гучно викрикує підїжджаючи до кулеметних ватаг:

— Перша й друга ватага, за кіннотчиками, галопом марш! Розмістіть-ся: перша—поміж «Вогненным Батальйоном» та сьомим полком, друга—на правому фланзі коло сьомого полку. Решта ватаг на місці, з нами!

Андрієві червоніє обличчя, він пробує кулеметний замок, пружину, переглядає ленти й задоволено скрикує:

— Буде діло! Катрусю, як у тебе з барильцями?

— А вже повні водою всі! Вистачить на три дні!..—кричить Катя, і в неї теж задьористо блищать очі.

Гармоніст Павлуша виймає гармонь і по степу розливається буйна мелодія якогось маршу.

Весело, весело «працювати» з такими хлопцями, навіть на кривавій ниві. Головне, замість суму—дотепи, співи, гармошка, задьористий блиск в очах. Мчимо, не відстаючи, від кінної розвідки—верству, другу, третю.

Нарешті, гора, а на горі гармати.

— Б-бах! Б-бах! Б-бах!—Коли вискакуємо на гору, командир якоїсь батареї, спітнілий, червоний, командує:

— Трубка сто два—ураганний огонь! Батарея—огонь! Дика музика «ураганного огню» впливає, ніби вино, так і хочеться рвонутися на ворога.

До речі—де він? І лише трохи спустившись, ми бачимо неприємне видовисько:—сьомий полк майже зім'ятий, розпорошений, притулився до гори і стріляє по трьох лавах ворога. Ось-ось, і паніка. Хоробро б'ється «Вогненний Батальйон», але, видно, там вийшли чи набої кулеметні, чи вода. «Максимки» мовчать. І ось під дружний радісний покрик вриваємося ми—дві свіжі кулеметні ватаги, і займаємо свої місця. По лаві передається:—«Через півгодини допомога! Два полки—та ще й які—Богучарці! Бобровці... А далі—московський полк! Ур-р-р-ра!

— Ур-р-ра!—відповідаємо ми, і вже кулемети наші раптом, несподівано для ворога, який вважав, що в «червоних» уже паніка, що зараз червоні війська будуть зім'яті—спинули вогнем.

А ще за хвилину—працює п'ятнадцять кулеметів «Вогненного Батальйону»,—виявилось, що там зовсім немає води, а криниця за версту (річка ж у ворожих руках) та обмежена кількість лент. Ми передаємо їм і те й друге, і ось починається.

Забачивши небезпеку, батареїці не розгубились, а навпаки—відкрили по ворожих лавах такий скажений і такий влучний вогонь, що ті раптом подались назад.

А знизу чотири кулеметні ватаги (7-ий полк дав набої 2-ій ватазі) зняли божевільну влучну тріскотню. Перша ворожа лава подалась.

Тоді «Вогненний Батальйон» з багнетами пішов в атаку, під захистом нашої ватаги.

Перша лава—калмики—тікає! Вогонь! Вогонь! Та-ак! Подалася й друга лава (козаки донські).

Аж тут з'явилися наші полки.

— У-р-ра!

— Ур-р-ра!

7-й, що лише відстрелювався, Богучарський і Бобровський пішли в атаку.

Подалася й третя лава!

Еге! Знайте наших!

Через півгодини Бутурлиново в наших руках, ворога зім'ято, розтрощено...

Відбито нашими два обози, з амуніцією і провіантом—галетами, салом, хлібом, тютюном тощо.

У першу чергу зодягаються в англійські костюми кулеметники, потім піхота, й останнім обоз, якому сливе нічого не дісталося. Але нічого робити. Такий закон війни, обоз—остання частина.

Спочивали в Бутурлінівці, в холодку, спітнілі, але радісні перемогою, щасливі. Похвалялися один перед одним, ділили амуніцію й нашвидку їли галети з добрим салом, приправленим часником та цибулею. Поспішали, бо за годину-другу повинні рушити на Кортаяк, щоб ворог не стямився й не перепинив нам дороги, завдавши нового клопоту.

Так і зробили. За півтори години знову рушили, здимаючи куряву, але пісень вже співали менше, і взагалі на юнацьких обличчях відбивався нальот чогось суворо-твердого й застиглого. Навіть кіннотчики не зачіпали дотепами дівчат і жінок, які стрічалися на шляху.

Не до жартів, коли тут оце дві-три години, і перемога, або ж... або смерть на Кортаяцьких полях. Або—або. І кожен відчував, що несе великий тягар за спиною; тягар це—майбутнє бойовисько. Кожен розумів, що відповідальність несе він перед своїми—революцією. Навіть перед тими,

кого він запалює, навіть перед родиною і нескошеними полями, які він пішов захищати своїми грудьми, за які він пішов помститись ворогові.

Навіть їздовий мій уже не подхльостує коней, а править діловито, серйозно, покрикуючи: но-но-но, браток! На дотепи відповідали мовчанкою, або відмахувались руками, як від настирливих мух.

— Та затулись! Не до вас!.. Тут ось незабаром роботка, а ви!..

І йшли далі. Відгодовані коні баско везли тачанки й вершників. Мій «Кранк» ішов, як у циркові, задерши голову й граційно ступаючи. Кулеметники у фурманці мовчали, нервово палячи цигарку за цигаркою. Але піхотинцям доводилося скрутно: роти йшли під пекучим сонцем мовчазно й строго, з облич струмками котився їдкий солоний піт. У нас мовчала навіть гармонь. Катря задумано дивилася вперед, звідки ухали гармати й тріщали кулемети та рушниці. Мовчала Катюша. Переглядала кулеметні ленти, заправляючи набої, що від тряски вилазили геть із гнізд, і дрібненькі зморшки та сині трикутники під очима показували, що Катька трохи хвилюється, що вона глибоко замислилась над чимось, певно над майбутнім бойовиськом. Ми намагалися робити штучно-спокійні обличчя, мовляв, ми не думаємо й не турбуємось за майбутнє. Потім Катря перевірила шкіряну торбинку з ліками та бінтами і прилагодила до фурманки прапор з червоним хрестом.

Мимоволі стискувалося серце... Вже... Це влаштовано комусь. Комусь доведеться лягти в цю фурманку, або в двоколки, що неймовірно брязкали й підсакували поруч нас.

Я трохи порадився з начватаги, і через деякий час усі ці двоколки було набито сіном і простирадлами.

Усе було готове до важкого, нерівного бою. Дізналися: під Кортояком ведуть бої половина 8 полку та 1 чота 4-го полку кінної дивізії. Раптом якось підбадьорились: «Еге. Виходить, не самі будемо битись, маємо товаришів»... Але суворі обличчя не змінилися: такі ж похмурі були обличчя, і в кутках кожних вуст стирчала люлька (шефський подарунок), не згасаючи. У відбитій англійській амуніції та плащах кожен з нас скидався на англійця, лише неголені, тіністі бороди виявляли, що ми справжнісінькі більшовики.

Потім Катя перевірила свіже наповнені барильця, і, так, ніби нічого й не передбачалося, почала латати сорочки, штани.

Я сказав:

— Кинь, Катю, може через три-чотири години ніхто з власників цього барахла не житиме...

— А як житимуть—усміхнулась вона,—а сорочки подерті. Я й не чекала, що ти такий зане... Треба робити все, що робилося досі, коли воно краще, заспокоює інших...

Усміхнулися. Я підстобнув коней і опинився коло 2-го кулемету. Третій у чоті був «Кольт», і ми на нього покладали мало надій, поганенький був кулемет.

**

Рівнина, рівнина, рівнина... Далі — шпилі дзвіниць, двоповерхові будинки... Це й є Кортаяк. Звідти «ураганно» грюкає артилерія, з дзвіниць кулемети засипають олив'яними бджолами, видно три лави ворога, що безперестанно сиплять кулями. З нашого боку: неймовірно розтягнуті дві частини.

— Сій.

Хапаючись розсипаємось у лави і приєднуємось до стомлених, знесилених червоних частин.

Але ми—порівнюючи свіжа сила.

Кулеметні ватаги стають в інтервали, вибірають собі зручні місця. По наших ланцюгах бадьорий шепіт.

— Передай по ланці—підмога.

І ворог певно помічає нас, бо вогонь, стрілянина подвоїлись.

Ми поволі починаємо робити перебіжку,—посуваємось вперед до Кортаяку. Кулі свистять скрізь—повз вухі, тулуб, руки. Бідний «кранківець». Він загинув перший,—куля влучила йому просто в перенісся. Ще кілька годин тому, вранці, він говорив дотепи, тягнув свою важку рушницю, «заводив» бадьорих пісень. А тепер він лежав нерухомий, з маленькою дірочкою на перенісці і величезною діркою в потилиці, де вилетіла куля. Другий упав чоловік у гаптованому золотом, чисто вимитому для спектаклю, гусарському доломані, що його залила тепер темно-червона кров. Куля влучила йому у серце і кров бризнула густим водограєм.

Ми подвоїли вогонь. Ворог ішов у контр-наступ. Люди падали в багно, униз лицами, з страшними, роз'ятреними дірками в потилиці. Поранені скоплювалися, хапали рушниці, міцно стискували їх у зблідлих, недокровних руках... Бігли вперед, обливаючись кров'ю, що застигала в жилах, на одязі, на обличчях. Важко поранені, дряпали землю й корчачись тиснули в долонях «нагани», і стріляли на ворога—стріляли іноді востаннє, бо тут же витягалися в корчах, умирили.

З ворожого боку сипнуло щось страшелезне. Навіть Катя іноді прихилилася дуже низько, несучи патрони, так гатили на нас гармати.

Після я взяв, що з ворожого боку відкрили по нас «ураганний огонь» 40 батарей, до того ж дві батареї були з них важкі, гавбичні.

Наш полк меншає, меншає й меншає... Лава рідшає.

З кулеметників перший упав Павлушка. Якось незграбно змахнувши руками, упав, перевернувся вниз лицем, стріпнувся в останній агонії і... кінець. Кучерявий чуб у крові, тіло нерухоме, мізок, що мріяв колись... про комуна і... що він розказуватиме синові, як здобували комуна—навіки застиг, і нічого вже не відбивалося в шкляних, застиглих очах. Раптом, за кулеметом опинилася Катька. Вона влучно била по ворогові, і лави білих, ладні йти «в перебіжку», відразу ж залягали, коли починала стріляти дівчина.

Але ворог був уже близько. Так близько, що чутно було ворожу команду:

— По наступаючим, красним... сотня... плі...

— Передайте по ланцюгу—Молоховського...

(Тиша... Затаєне дихання):

— Поранено...

Обличчя зробилось сірим, зуби стиснулися і—несподівано:

— Молоховський усе ж не здає команди...

Б-бах.

— Б-бум. Та-та-та-та. Дайош відповідь!..

І знову несподівано:

— Передай дальшому, що прибуває Московський... полк...

Полк рідко розсипався другою лавою.

І відразу ж команда, свисток:

— До наступу ладнайся!

Готово. Кулемети в інтервалах дико заклацали зубами, ніби величезна зграя вовків, по ланцюгу пронеслося:

— Ур-р-ра! Ур-р-р-р-ра! За мною! Вперед!

І на ворога! Сорок батарей глушили вуха, з дзвіниць клацали кулемети, три лави безперестанно стріляли.

Але пізно.

Люди перескакували через трупи, червоні, спітнілі—бігли вперед за криками:

— Ур-р-р-ра

— а-а-а-а!!

Перша ворожа лава зім'ята, але й наших залишилося половина. Решта неслась далі з криками:

— Дайош, дайош!

Московський полк бився, як лев. Богучарці ще краще. Ось!.. Здрігнулась і друга лава. Несподівано замовк 1-й кулемет. Що таке?

На землі лежала Катя, закривавлена, важко дихала. Їй пробило груди.

Я нахилився до дівчини й почув.

— Відплати їм за мене, за всіх...

— Ур-р-р-а! Ур-ра!—неслося спереду.

...Увечері Кортояк був наш. Ми пробилися крізь «коробочку». Не зупинили нас і сорок батарей.

За Катюшину смерть відплатили.